

**ВИДАННЯ ПІДГОТОВЛЕНО В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ
ЕРАЗМУС + «ТРАНСКАРПАТСЬКИЙ ЦЕНТР ЖАНА МОНЕ
З ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ»
(Грантова угода № - 619688-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CoE)**

**THE EDITION IS PREPARED WITHIN THE ERASMUS + PROJECT
«JEAN MONNET TRANSCARPATHIAN CENTER FOR THE STUDY
OF EUROPEAN DEVELOPMENT STRATEGIES»
(Grant agreement № - 619688-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CoE)**

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
НН Інститут євроінтеграційних досліджень

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК-ДОВІДНИК**

Ужгород 2021

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

Uzhhorod National University
Research Institute of European Integration Studies

ACTUAL PROBLEMS OF FOREIGN POLICY OF UKRAINE

**TERMINOLOGICAL
DICTIONARY**

Uzhhorod 2021

УДК 327 (038)

А 86

Термінологічний словник-довідник є складовою частиною навчально-методичного комплексу з дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої політики України».

У виданні, адаптованому до вимог навчальної дисципліни, зібрано та впорядковано близько 400 термінів, що стосуються її проблематики.

Стане в нагоді студентам, аспірантам, викладачам, а також усім, хто цікавиться актуальними проблемами зовнішньої політики України на сучасному етапі розвитку держави.

Укладання:

І.В. Артёмов кандидат історичних наук, доцент, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ»

Рецензенти:

С.В. Віднянський доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу Інституту історії України НАН України

О.М. Руденко доктор наук з державного управління, професор, директор науково-дослідного інституту публічного адміністрування та менеджменту (Чернігівський національний технологічний університет)

І.І. Вовканич доктор історичних наук, професор, декан факультету історії та міжнародних відносин Ужгородського національного університету

***Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 5 від 22.04.2021 р.)***

Підтримка Європейською Комісією випуску цієї публікації не означає схвалення змісту, який відображає лише думку авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній

ISBN 978-617-7825-53-0

© І.В. Артёмов, 2021

© Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ», 2021

УДК 327 (038)

A 86

The terminological dictionary is an integral part of the educational and methodical complex on the discipline «Actual problems of foreign policy of Ukraine».

The publication, adapted to the requirements of the discipline, collects and organizes about 400 terms related to its issues.

It will be useful for students, graduate students, teachers, as well as anyone interested in current issues of foreign policy of Ukraine at the present stage of development of the state.

Conclusion:

I. Artyomov

PhD in History, Associate Professor, Director of the Institute of European Integration Studies of Uzhhorod National University

Reviewers:

S. Vidnyanskyy

Doctor of Sciences in History, Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Head of the Department of the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine

O. Rudenko

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Director of the Research Institute of Public Administration and Management (Chernihiv National University of Technology)

I. Vovkanych

Doctor of Sciences in History, Professor, Head of the Faculty of History and International Relations of Uzhhorod National University

Recommended for printing by the Academic Council of Uzhhorod National University (protocol № 5 of 22nd April, 2021)

The European Commission's support for the publication of this publication does not imply endorsement of the content which reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

ISBN 978-617-7825-53-0

© I. Artyomov, 2021

© SU «UzhNU» Educational and Research Institute of European Integration Studies, 2021

Від упорядника

Видання «**Актуальні проблеми зовнішньої політики України: термінологічний словник-довідник з навчальної дисципліни**» призначене для полегшення засвоєння студентами основної термінології із зазначеної дисципліни, що викладається на факультеті історії і міжнародних відносин Ужгородського національного університету за напрямками «країнознавство» та «міжнародні відносини».

Метою створення видання є систематизація та висвітлення визначення відповідних термінів, що характеризують:

- історичний та теоретико-методологічні аспекти зовнішньої політики України;
- цілі, засоби і принципи її реалізації;
- пріоритети і безпекові фактори системи реалізації стратегічних пріоритетів України, курсу держави на європейську і євроатлантичну інтеграцію та ін.

Проблематика навчальної дисципліни вимагає від студента не лише ґрунтовних знань теоретичного матеріалу,

а й об'єктивного трактування нормативно-правової, джерельної, історіографічної, публіцистичної інформації з актуальних проблем зовнішньої політики України, вміння використовувати міжпредметні зв'язки з іншими навчальними дисциплінами, такими, як: «Історія України», «Міжнародні відносини та світова політика», «Міжнародні економічні відносини», «Зовнішня політика України», «Країнознавство», «Геополітичні та геоекономічні інтереси у світовій політиці», «Європейська безпека», «Зовнішня політика країн регіону», «Теорія і практика транскордонного співробітництва», «Міжнародне право».

Словник-довідник допоможе студентам засвоїти термінологію навчальної дисципліни, основні форми і методи досліджень актуальних проблем зовнішньої політики України з урахуванням динамічних глобальних процесів сучасності та їх впливу на темпи та якість реалізації головних завдань, які слід вирішити в процесі виконання взятих зобов'язань перед Європейським Союзом після підписання Угоди про асоціацію.

Потреба у пропонованому виданні зумовлена низкою причин, серед яких основною є відсутність оновленого словника-довідника, до якого увійшли терміни, що характеризують сучасний стан зовнішньої політики держави в умовах анексії Криму та війни на Донбасі, зміст Угоди про асоціацію України з ЄС та нові нормативно-правові акти з проблематики зовнішньої політики України.

При відборі і роз'ясненні термінів використано опубліковані раніше навчальні видання із зовнішньої політики України, а також:

- нормативно-правові документи, на основі яких реалізуються зовнішньополітичні пріоритети України;
- Угода про асоціацію між Україною та ЄС;
- постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, укази Президента України з питань зовнішньої політики України.

Навчальне видання містить близько 400 термінів, що стосуються проблематики зовнішньої політики України. Воно стане в нагоді студентам, аспірантам, викладачам, а також усім, хто цікавиться актуальними проблемами зовнішньої політики України на сучасному етапі розвитку держави.

*Іван Артёмов,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних
комунікацій факультету історії та міжнародних
відносин УжНУ*

А

АБСОЛЮТИЗМ (франц. *absolutisme*, від лат. *absolutus* – безумовний, необмежений) – абсолютна самодержавна влада, деспотична форма державного правління, яка ґрунтується на сваволі правителя і за якої досягається надзвичайний ступінь централізації державної влади. В умовах А. політична влада – законодавча, виконавча і судова – цілковито належить одній особі (цареві, королю, імператору). Поряд з цим створюється розгалужений бюрократичний апарат, цілком підпорядкований монархові; активно застосовуються постійна армія і репресивні органи; ліквідуються або втрачають значення і припиняють свою діяльність представницькі інституції.

АВТАРКІЯ (від грец. *autarkeia* – самозадоволення) – політика самоізоляції, замкненого самодостатнього господарювання, відокремлення держави від зовнішнього світу й відмова від економічних, політичних, культурних тощо зв'язків з іншими державами.

АВТОКЕФАЛІЯ – самоврядування, адміністративна незалежність помісної православної Церкви.

АВТОНОМІЯ (від грец. *auto* – сам, *nomos* – закон) – прагнення і здатність суб'єкта політики до самоврядування на підставі власного законодавства, до більшої самостійності в межах існуючого підпорядкування без остаточного відо-

кремлення. Автономією називають право населення національно-територіальної одиниці самостійно визначати і здійснювати власний розвиток, управляти процесами суспільного життя.

АВТОНОМІЯ КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНА – одна з форм етнонаціональної самоідентифікації та самовизначення етнічних груп у поліетнічній державі, закріплена відповідними законодавчими актами і гарантована етнополітикою держави. Передбачає всебічне задоволення культурних потреб етнічної групи, що зберігає поряд з національною своєю етнічну свідомість, стереотипи поведінки, має розвинену релігійну і побутову обрядовість, прагне зберегти власну етнічну специфіку у державі-нації.

АВТОРИТАРИЗМ (*від грец. *autoritas* – вплив, влада, наказ*) – державно-політичний режим, стиль громадського життя, який характеризується значним зосередженням влади в руках однієї особи або окремої групи, обмеженням, звуженням політичних прав і свобод громадян та суспільно-політичних організацій, строгою регламентацією їхньої активності, різким обмеженням прерогатив та повноважень представницьких установ.

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – пристосування чинних національних правових норм до нових міжнародних зобов'язань держави, що відбувається згідно з Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до за-

конодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом України від 18 березня 2004 р. Метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом до держав, які мають намір вступити до нього. Адаптація законодавства є планомірним процесом, що включає три окремих етапи, на кожному з яких досягається певний ступінь відповідності законодавства України законодавству ЄС.

АДМІНІСТРАЦІЯ ВІЙСЬКОВА – військове управління території, зайнятою під час воєнних дій.

АКРЕДИТАЦІЯ – у міжнародному праві – сукупність дій, пов’язаних з призначенням і вступом на посаду глави дипломатичного представництва або постійного представника держави при будь-яких міжнародних організаціях.

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (*лат. actus – вчинок, дія*) 24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради прийняла **А.п.н.У.**, у якому зазначалося, що незалежність України та створення самостійної Української держави – України проголошується, виходячи з права народів на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами.

АКЦІЯ – дія, вчинена всередині країни або на міжнародній арені для досягнення конкурентної політичної, економічної, дипломатичної та іншої мети.

АЛЬЯНС – 1) союз, об'єднання держав, організацій на основі договірних зобов'язань. 2) шлюбний союз.

АМСТЕРДАМСЬКИЙ ДОГОВІР – поширена неофіційна назва Амстердамського договору про внесення змін в Договір про Європейський Союз, договори про утворення Європейських співтовариств і деякі пов'язані з ними акти, підписаний 2 жовтня 1997 р. міністрами закордонних справ країн Європейського Союзу (ЄС) за результатами міжурядової конференції ЄС (29.03.1996 р. – 17.06.1997 р.) та який набув чинності 1 травня 1999 р. Договір став черговим етапом розбудови ЄС. Договір не засновував нових організацій. Мета договору – внести зміни і доповнення в установчі договори, які після набрання ним чинності були інкорпоровані в Договір про Європейське Співтовариство (колишнє ЄЕС), Договір про ЄСВС, Договір про Євратом і Договір про Європейський Союз. Положеннями Договору розширювалася компетенція Європейського Співтовариства та Європейського Союзу.

АНЕКСІЯ (від лат. *annexio* – привласнення) – насильницьке приєднання, загарбання державою всієї або частини території іншої держави. Вважається грубим порушенням сучасних норм міжнародного права, зокрема принципу самовизначення націй.

АНЕКСІЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА м. СЕВАСТОПОЛЯ – насильницьке відторгнення Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим (АРК) та м. Севастополя у результаті проведе-

ного впродовж кінця лютого – березня 2014 р. комплексу військових, спеціальних інформаційно-психологічних та інших операцій. За результатами псевдореферендуму 16.03.2014 р., 18.03.2014 р. було підписано договір між Російською Федерацією і АРК про прийняття останньої до складу Росії, відповідно до якого в складі Росії утворюються нові суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь, що суперечить нормам міжнародного права та одноставно засуджено цивілізованим світовим співтовариством.

АНКЛАВ – територія або частина території однієї держави, оточена з усіх боків територією іншої держави.

АНТИКОМУНІЗМ – сукупність стратегічних доктрин, політичних та ідеологічних акцій, теоретичних концепцій і пропагандистських заходів, що використовуються проти ідеології, теорії та практики комунізму.

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОПЕРАЦІЯ (АТО) – комплекс заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення дій, здійснюваних із терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту. Правова база боротьби з тероризмом включає Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом (1977), міжнародні конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997) і з фінансуванням тероризму (1999). **А.о.** здійснювали НАТО в Афганістані з 2001 р., Росія – у Чечні у 1999-2009 рр. В Україні **А.о.** проводилася з квітня 2014 р. на території Донецької та Луганської областей. **А.о.**

включає військові операції, дії щодо припинення фінансування тероризму, забезпечення підтримки населення.

АНШЛЮС – політика загарбання (наприклад, Австрії Німеччиною).

АПЕЛЯЦІЯ – 1) у праві – форма оскарження судових рішень і вироків до (апеляційного) суду. 2) Звернення за підтримкою, порадою (наприклад, апеляція до громадської думки).

АРБИТРАЖ МІЖНАРОДНИЙ – спосіб мирного вирішення міжнародних спорів через обрання за загальною згодою сторонами у спорі третьої сторони (арбітра), яка, керуючись правом, розглядає справу і виносить рішення, що є обов'язковим.

АРГУМЕНТ – підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чого-небудь.

АРМІЯ (від *франц. armee*, від *лат. armare* – озброювати) – сукупність збройних сил держави, один з найважливіших засобів здійснення політичної влади. З політологічної точки зору **А.** – важливий інститут політичної системи суспільства, котрий являє собою орган держави, покликаний захищати інтереси, забезпечувати безпеку різних груп населення й суспільства в цілому; механізм і інструмент верховної влади в державі, що становить разом з нею єдине ціле; специфічна організація; об'єднання озброєних людей, що становить собою самодостатню політичну силу в суспільстві.

АСОЦІАЦІЯ – об'єднання, союз, угруповання для досягнення спільної мети.

АСОЦІЙОВАНЕ ЧЛЕНСТВО (від лат. *associatio* – сполучення, з'єднання) – неповне, часткове членство держави, громадської організації, соціальної групи або особи в якомусь об'єднанні, що часто обмежується статусом спостерігача. **А.ч.** використовується як компроміс, коли хтось із суб'єктів політики не погоджується визнавати й дотримуватися зобов'язань, умов та вимог, передбачених угодою, але схильний брати участь в окремих програмах, діях тощо.

АСОЦІЙОВАНИ З ЄС КРАЇНИ – держави, що уклали з Європейським Союзом договір про асоціацію. Такий договір передбачає розширені рамки співробітництва у сфері політики, торгівлі, культури, безпеки тощо. Як правило, договори про асоціацію укладаються з тими країнами, які зобов'язуються провести економічні та політичні реформи, поліпшити умови дотримання прав людини. У відповідь ЄС, зазвичай, відкриває безтарифний доступ до усіх чи деяких своїх ринків, надає фінансову та технічну допомогу. Деталі угод уточнюються, виходячи з конкретних умов та існуючих відносин між ЄС та окремими країнами. Договір про асоціацію має бути ратифікований усіма країнами-членами ЄС.

АСПРАНТ АЛЬЯНСУ (АСПРАНТ НАТО) – загальний термін для позначення країн, які заявили про свою зацікавленість у приєднанні до НАТО (англ. *Aspirant countries*). Вони отримують запрошення до інтенсифікованого діалогу з НАТО

з питань свого прагнення до членства та пов'язаних з цим реформ. Додаткова вимога до «аспірантів»: вони повинні сповідувати принципи Вашингтонського договору (тобто бути демократичними державами) і принципи Хартії ООН, а також сприяти безпеці євроатлантичного простору. Згідно з даними на офіційному сайті НАТО на сьогодні чотири країни-партнери заявили про прагнення вступити до Альянсу: Боснія, Грузія, Македонія та Україна. Проте статус «аспіранта Альянсу» не накладає на НАТО жодних зобов'язань щодо членства зазначених країн у майбутньому.

ACQUIS COMMUNAUTAIRE – правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства (хоча й не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Термін «*acquis communautaire*» використано в тексті Договору про Європейський Союз (ст. 3) у відповідних редакціях французькою та англійською мовами. На практиці, в праві і правовій доктрині Європейського Союзу поняття «*acquis communautaire*» означає не абстрактні «досягнення Співтовариства» («спадщину Співтовариства»), а перш за все досягнення в галузі права.

Б

БАЛАНС СИЛ (від франц. *balance* – букв. *терези*) – зовнішньополітична концепція, основною засадою якої є ідея закономірності розвитку відносин між державами в межах певних циклів упродовж всієї світової історії. Поняття «**Б.с.**» відрізняється від поняття «рівновага сил», котре означає співвідношення рівних за могутністю держав у кожний конкретний момент. Якщо перше поняття характеризує динаміку, принципи та сутність зовнішньої політики держави, то друге поняття – це передусім якісна оцінка стану й позицій суб'єктів міжнародної системи стосовно один одного.

«БАЛКАНІЗАЦІЯ» – розвиток подій і міждержавних взаємин, коли в конфлікт між двома державами або народами втягуються сусідні і навіть віддалені держави.

БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ – порядок перетину кордону однієї держави громадянами іншої, згідно з яким відсутні адміністративні обмеження, встановлені країною в'їзду, що регламентовано відповідними угодами та договорами. Водночас може бути встановлений певний термін (найчастіше 90 днів) перебування на території країни та інші додаткові умови. **Б.р.** з певною країною передбачає перевірку документів на кордоні і, найчастіше, наявність закордонного паспорта.

БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ВЛАДИ – безпідставне повне або часткове ухилення від здійснення передбачених конституцією та іншими законами функцій і повноважень влади; несвоєчасне, несумлінне, некваліфіковане чи інше неналежне їх виконання органами законодавчої, виконавчої або судової влади, органами місцевого й регіонального самоврядування.

БЕЗПЕКА – діяльність людей, суспільства, держави, співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної згубити їх, позбавити матеріальних і духовних цінностей, завдати невідшкодовних збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку.

БЕЗПЕКА ЄВРОПЕЙСЬКА – система ефективних заходів, спрямованих на гарантування колективної безпеки народів Європи на основі визнання територіальних і політичних реалій, що склалися на континенті в результаті Другої світової війни 1939-1945 рр.

БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНА – сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, які забезпечують стабільний розвиток суспільства, захист державних і суспільних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, гарантії прав і свобод громадян.

БЕЗ'ЯДЕРНА ЗОНА (іноді вживається також «безатомна зона») – зона, вільна від ядерної зброї; територія, на якій забороняється випробування, виробництво, розміщення, збереження, транзит та застосування (на ній або проти неї)

ядерної зброї. Створення **Б.з.** проголошується та здійснюється окремими державами (групами держав) на своїй території і є однією з форм підтримання миру та безпеки відповідно до принципів і вимог Статуту ООН.

БЕЗ'ЯДЕРНИЙ СТАТУС – міжнародно-правовий стан держави, відповідно до якого вона не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

БЕЗ'ЯДЕРНИЙ СТАТУС УКРАЇНИ (*проголошений Верховною Радою України в Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 р., потім підтверджений у її Заяві від 24 жовтня 1991 р. та в постанові від 9 квітня 1992 р.*) – перша у світі гуманістична ініціатива уряду ядерної держави добровільно позбутися успадкованої від попередньої політичної системи зброї масового знищення, дійова форма практичного сприяння підтриманню міжнародного миру і безпеки.

БІЛА КНИГА (*англ. White Paper*) – офіційний документ Європейської Комісії, який містить низку практичних пропозицій щодо дій Спільноти в конкретній сфері (соціальна політика, єдина валюта, телекомунікації тощо). Оприлюднення Білої книги здійснюється після публікації Зеленої книги, яка ініціює громадське обговорення та розпочинає процес консультацій на європейському рівні. Якщо Біла книга сприймається Радою Європейського Союзу позитивно, то ЄС здійснює розробку програми дій у відповідній сфері.

БІЛІНГВІЗМ – функціонування двох мов для обслуговування потреб етнічного колективу і його окремих членів. Б. відрізняється від простого знання ще однієї мови нарівні з рідною і припускає можливість користування різними мовами в різних життєвих ситуаціях.

БІЖЕНЦІ – особи, котрі змушені залишити місце свого постійного проживання через соціальні обставини.

БПАТРИДИ – особи, які за міжнародним правом мають статус громадянства в двох або навіть кількох державах.

«БЛАКИТНА КАРТА» (англ. «Blue Card») – європейська альтернатива американської «зеленої карти», інструмент міграційної політики, спрямований на цільове стимулювання міграції висококваліфікованих «громадян з третіх країн» у країни ЄС. Відповідно до Директиви Європейської Комісії 2009/50 «Про встановлення умов в'їзду та перебування громадян третіх країн з метою висококваліфікованої праці» від 25 травня 2009 р., під терміном «громадянин третьої країни» розуміється будь-яка особа, яка не є громадянином ЄС.

БЛОК ВІЙСЬКОВИЙ – військово-політичний союз або угода держав, метою яких є спільні дії для розв'язання спільних політичних, економічних і військових завдань.

БЛОК ПОЛІТИЧНИЙ – угода, союз між державами, партіями чи окремими угрупованнями для досягнення спільної політичної мети.

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС – комплекс заходів, спрямованих на формування єдиного європейського освітнього простору. У 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. У числі 43 країн, які підписали цю конвенцію, була й Україна. Наступного року Франція, Італія, Велика Британія та Німеччина підписали Сорбонську декларацію, завдання якої спрямовані на створення відкритого європейського простору вищої освіти. Згідно з цими документами передбачено двоступеневу структуру вищої освіти, використання системи кредитів (ECTS), міжнародне визнання бакалавра як рівня вищої освіти та надання йому права продовжувати навчання за програмами магістра, дотримання положень Лісабонської угоди. 18-19 червня 1999 р. було укладено Болонську конвенцію, що є спільною заявою європейських міністрів освіти. Таким чином остаточно оформилися основні шляхи реформування європейської освіти, які отримали назву Болонського процесу.

БРЕТТОН-ВУДСЬКА СИСТЕМА – система золотовалютного стандарту, яка функціонувала у 1944-1976 рр. відповідно до угод, підписаних урядами провідних західних держав під час міжнародної валютно-фінансової конференції (Бреттон-Вудс, США, 1944 р.); базувалась на фіксованих обмінних курсах валют і золотодоларовому стандарті.

БЮРОКРАТИЗМ – антисупільна форма державного управління для якої характерне формальне ставлення посадових

і службових осіб до своїх службових обов'язків, внаслідок чого порушуються конституційні права громадян, надаються неякісні та невчасні послуги фізичним і юридичним особам, завдається моральна, політична і економічна шкода суспільним інтересам і цінностям.

В

ВАЛОВИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ – статистичний показник, який становить сукупну вартість кінцевих товарів і послуг, виражену у ринкових цінах.

ВЕЛИКА ДЕРЖАВА – держава, що має вирішальний вплив на функціонування та розвиток міжнародної системи. Термін «**В.д.**» уперше застосований у документах Віденського конгресу (1815). Відтоді **В.д.** стали називати Австрію (пізніше Австро-Угорщину), Велику Британію, Пруссію (пізніше Німеччину), Росію (пізніше СРСР) і Францію. Згодом до цього переліку долучили Італію, США та Японію. Сьогодні **В.д.** вважаються постійні члени Ради Безпеки ООН (Велика Британія, Китай, Росія, США, Франція), які мають статус ядерних держав, відіграють системоутворюючу роль у сучасних міжнародних відносинах. Останнім часом на статус **В.д.** претендують Німеччина, а також Бразилія, Індія, Японія.

ВИЗНАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ – акт, за допомогою якого держава, група держав чи міжнародна організація констатують наявність фактів, що є основою для правовідносин, різних за обсягом та формами. У міжнародно-правовій науці і практиці існують дві основні доктрини визнання держав: декларативна і конститутивна. Перша заснована на тому, що держава набуває статусу суб'єкта міжнародного

права від часу свого виникнення, визнання тільки констатує цю правосуб'єктність. Конститутивна ж ґрунтується на твердженні, що нова держава стає суб'єктом міжнародного права лише після визнання іншими державами.

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА–ЄС – стосунки, дії, процеси, започатковані в грудні 1991 р., коли міністр закордонних справ Нідерландів, як головуючої в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України. Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 16 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.), яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. На сьогодні її замінює новий документ – Угода про асоціацію України з ЄС, яку було підписано у два етапи – 21 березня 2014 року (політична частина) та 27 червня 2014 року (економічна частина) та ратифікованої 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України та Європейським Парламентом синхронно. Укладення Угоди про асоціацію формує договірно-правову основу співробітництва України та ЄС на середньострокову перспективу. Угодою про асоціацію передбачено підтримання регулярного діалогу на найвищому рівні у формі щорічних самітів, а також створення нових постійних органів двостороннього співробітництва – Рада асоціації, Комітет асоціації, Комітет асоціації у торговельному форматі, галузеві підкомітети Комітету асоціації, Парламентський комітет асоціації та Платформа громадянського суспільства.

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА-НАТО – відносини України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), які були встановлені невдовзі після здобуття Україною незалежності у 1991 р. Україна розбудовує відносини з НАТО на основі Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО 1997 року і Декларації про доповнення Хартії про особливе партнерство (21.08.2009 р.), Плану дій Україна-НАТО 2002 року, документа Україна-НАТО 2005 року «Поглиблення співпраці Україна-НАТО: короткотермінові заходи», яким започатковано Інтенсифікований діалог щодо прагнень України до набуття членства та відповідних реформ, а також у рамках Ради євроатлантичного партнерств. Ключовим інструментом здійснення реформ в Україні за підтримки Альянсу є річні національні програми під егідою Комісії Україна-НАТО (РНП), які розробляються з 2009 року.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНА – політико-правова відповідальність, що застосовується до державних органів чи вищих посадових осіб держави за конституційне правопорушення і проявляється в особливо негативних наслідках для суб'єкта конституційного правопорушення. Конституційне правопорушення можна визначити як протиправні, винні діяння органів влади або інших суб'єктів, які посягають на форму державного правління, державний устрій та порядок утворення органів держави, конституційні права громадян.

ВІДРОДЖЕННЯ – процес відновлення різних сфер (економічної, національної, духовної, культурної, мовної, релі-

гійної та ін.) буття певного народу після їх занепаду. Передбачає наявність відповідних об'єктивних та суб'єктивних передумов. Пов'язане зі значним зростанням уваги до проблем і процесів, які свідомо чи несвідомо гальмувалися або замовчувалися у минулому, з активізацією діяльності національно свідомих суспільних сил (політичних партій, рухів, громадських організацій, лідерів).

ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНЕ – процес розкриття та реалізації свого часу затриманих чи нездійснених через ті чи інші причини можливостей нації (народу) до розвитку, більш широкого, ніж у минулому задоволення потреб та запитів людей, які належать до певного національного колективу. **В.н.** означає не повернення народів до колишніх стадій їхньої соціально-культурної революції, а розвиток національних культур відповідно до вимог сучасної епохи.

ВІЗА – 1) напис на документі, що надає йому юридичної сили, засвідчує його автентичність. 2) У міжнародному праві – відмітка в закордонному паспорті чи документі, що його замінює, про дозвіл особі, якій він належить, в'їздити на територію певної держави, перебувати на ній або проїздити через неї, а також виїздити за її межі.

ВІЗИТ ДЕРЖАВНИЙ – форма зовнішньополітичної діяльності країни, що сприяє розвитку міждержавних зв'язків та оперативному розв'язанню актуальних питань, що становлять взаємний інтерес. В.д., до яких належать візити в інші країни глав держав та урядів, офіційних делегацій на вищо-

му рівні тощо, поділяють на візити офіційні, ділові (робочі) та неофіційні.

ВІЙНА – збройний конфлікт між двома та більшою кількістю сторін, який зазвичай має політичну мету. Зміст поняття в тому, що під час зіткнення інтересів крупних політичних утворень – держав чи імперій – використовують силу. «Війною» також називають силові конфлікти. Відомо чимало визначень війн, які залежать від масштабів і засобів їх провадження: громадянська, партизанська, обмежена, тотальна, міжусобна, міжплеменна, холодна, расова, торгівельна, визвольна тощо.

ВІЙСЬКОВА ДИПЛОМАТІЯ (*грец. *diplon* – аркуш, документ згорнений удвічі*) – різновид дипломатичної діяльності держави, який стосується військової сфери. Метою В.д. є захист інтересів громадян шляхом збору інформації в іноземних країнах. В.д. виконує такі завдання: здійснення консультування та допомоги у військових питаннях в країнах, які здійснюють реформування свого оборонного сектора; забезпечення створення і функціонування змішаних військово-цивільних місій на територіях, де відбувається збройний конфлікт або постконфліктна реконструкція; здійснення заходів із контролю над новими видами озброєнь та ін.

ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕВОРОТ – різновид політичного перевороту, що являє собою озброєний виступ певних груп військовослужбовців проти політичної влади, уряду. Роз-

різняють відмінні типи виступу армії з метою завоювання політичної влади: бунт – стихійний, неорганізований виступ групи військовослужбовців; заколот – виступ головним чином офіцерських груп для встановлення військової диктатури.

ВІЙСЬКО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС (ВПК) – специфічне об'єднання монополій та підприємств, що виробляють воєнну продукцію, представників збройних сил, частини державно-адміністративного апарату, певного прошарку інтелігенції, профспілкових керівників, деяких представників засобів масової інформації, яке склалося в цілому ряді країн і відверто або таємно виступає за необхідність гонки озброєнь, проти загального і повного роззброєння.

ВІРТУАЛЬНА ДЕРЖАВА (*англ. virtual state*) – 1) маленьке незнане самопроголошене псевдодержавне утворення; 2) неологізм, який використовують для позначення віртуальних, опосередкованих відносин у державі. У першому значенні термін В.д. використовують для опису мікродержав – нових штучних держав, що існують лише в уяві їхніх творців, на папері чи в Інтернеті. Вони заявляють про свою державність, але не є державами, а лише імітують їхні певні риси. У другому – В.д. трактують як кардинальну зміну порядку взаємодії державного сектора з громадянами, бізнесом, іншими державами; переведення діяльності чиновників у світ Інтернету, а також взаємодія з використанням Інтернет-технологій у рамках процесу надання державних послуг.

ВІТЧИЗНА – 1) рідний край. 2) Історично належна певному народові територія. Зміст цього поняття майже збігається з поняттям «батьківщина», однак має більш узагальнений, абстрагований характер.

ВОЄННА ДОКТРИНА – головний документ певних соціальних сил та спеціально утворених ними інститутів влади, в якому викладені основні принципи та зміст їхньої військової політики. Спираючись на оцінку геополітичного, економічного та соціального стану країни, держава (чи інший суб'єкт політики) у **В.д.** формулює свої воєнно-політичні цілі та міжнародні пріоритети в галузі забезпечення національної безпеки; показує можливі причини воєнної небезпеки та своє ставлення до війни, до ядерної та інших видів зброї; розкриває основні напрями забезпечення воєнної безпеки, закріплює основні завдання збройних сил та принципи їх будівництва, порядок підготовки збройних сил до захисту від агресії.

ВОЄННИЙ СТАН (*Martial law*) – використання воєнної сили для охорони порядку та забезпечення громадської безпеки на внутрішній території під час надзвичайної ситуації, коли цивільний уряд не в змозі функціонувати.

ВОЛОНТЕРСТВО – у міжнародному праві участь добровольців – іноземних громадян у воєнних діях на боці жертви агресії або народу, що веде збройну боротьбу за свою свободу і незалежність.

Г

«ГАЗОВА ВІЙНА» – низка економічних конфліктів між компаніями НАК «Нафтогаз України» та «Газпром» щодо умов постачання природного газу з Російської Федерації до України та його транзиту до країн Європи. Перехід газу в розряд стратегічного енергетичного ресурсу збільшив на геополітичній мапі світу кількість економічних конфліктів, спровокованих Росією як монополістом «блакитного палива», серед яких «Г.в». Паливно-енергетичний комплекс Російської Федерації відіграє значну роль у визначенні її зовнішньої політики, експорт енергетичних ресурсів є ефективним інструментом, який прямо чи опосередковано впливає на процеси прийняття економічних і політичних рішень у державах, економіка яких певною мірою залежить від таких поставок.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА (*від грец. – скріплення, зв'язок, злагодженість, відповідність*) – процес цілеспрямованого зближення та узгодження нормативно-правових приписів з метою досягнення несуперечливості законодавства, усунення юридичних колізій, дотримання міжнародних, європейських та національних прав, стандартів.

ГЕГЕМОНІЗМ (*від грец. *hegemonia* – провід, керівництво, панування*) – термін, що у міжнародних відносинах означає переважання, панування, провідну роль якоїсь країни).

ГЕНДЕРНА ДЕМОКРАТІЯ – система суспільних відносин, за якої жінки і чоловіки мають правовий та політичний статус як рівні між собою у правах, свободах, обов'язках, відповідальності та можливостях, закріплених і реально забезпечених у політико-правових і моральних принципах, діях, створенні суспільних і державних структур із урахуванням гендерних інтересів і потреб. Існуючі соціальні відмінності статей є наслідком культури, що складалася ході історичного розвитку цивілізації. Г.д. передбачає зміну світогляду та ролей у суспільстві як жінки, так і чоловіка. Важливим аспектом Г.д. є участь чоловіків і жінок у політичному житті. В українському парламенті VIII-го скликання 47 жінок (10,4% від депутатського корпусу), у той час як середній показник в парламентах світу 22% жінок, а у країнах Європи – бл. 25%.

ГЕНЕЗИС – походження, виникнення; зародження і процес поступового розвитку.

ГЕНЕРАЛЬНА АСАМБЛЕЯ ООН (ГА ООН) – один з головних органів Організації Об'єднаних Націй. Складається з представників усіх держав-членів ООН. Кожна держава має однаковий з іншими державами правовий статус незалежно від її розмірів, чисельності населення, рівня економічного розвитку тощо. Основним актом, який регулює діяльність ГА ООН, є Статут ООН. Генеральна Асамблея уповноважена обговорювати будь-які питання у межах Статуту ООН (за винятком віднесених до відання Ради Безпеки ООН) та приймати відповідні рішення. Головними для ГА ООН є проблеми міжнародного співробітництва держав у напря-

мі підтримання миру та безпеки, роззброєння, соціально-економічного і національно-культурного, розвитку всіх держав, охорони навколишнього природного середовища тощо (ст. 10 Статуту). ГА ООН сприяє розвиткові міжнародного права та його кодифікації (ст. 13). ГА ООН має важливі повноваження щодо внутрішнього життя Організації Об'єднаних Націй.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР НАТО – міжнародна посадова особа вищого рівня, голова Північноатлантичної ради (ПАР), Комітету оборонного планування (КОП) та Групи ядерного планування (ГЯП), номінальний голова інших вищих комітетів, головна виконавча особа НАТО, повноваження якій надаються урядами держав-членів НАТО. Генеральний секретар заохочує та скеровує процес консультацій та прийняття рішень в Альянсі, пропонує питання, які потребують обговорення або прийняття рішення, надає свої послуги для врегулювання спорів між державами-членами, керує роботою Міжнародного секретаріату як головний речник Альянсу у зовнішніх відносинах і у контактах з урядами держав-членів та представниками засобів масової інформації. Відповідає за керівництво роботою Міжнародного секретаріату, має Заступника Генерального секретаря, Особисту канцелярію та Канцелярію Генерального секретаря.

ГЕНОЦИД – цілеспрямовані дії, що мають на меті знищити будь-яку етнічну, расову або релігійну групу населення. **Г.** є найтяжчим злочином перед людством.

ГЕОПОЛІТИКА (мистецтво управління державою) – політологічна концепція, що вбачає у політиці засадничу, визначальну роль географічних факторів: просторове розташування країни, розмір території, наявність чи відсутність, обмеженість природних ресурсів, клімат, кількість населення. Існує класична геополітика та критична (постмодерна).

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ СТАТУС ДЕРЖАВИ – політико-правове становище держави, її місце та роль у світовій ієрархії держав певної історичної епохи, що визначається сукупною потугою та масштабом освоєння державою геополітичного простору. Сучасна геополітика базовим критерієм Г.с.д. вважає рівень експансії держави (глобальний, регіональний, локальний), і можливості кожної держави в цьому аспекті визначаються обсягом її сукупної потуги щодо розширення зони контролю в географічному, економічному, інформаційно-кібернетичному та інформаційно-ідеологічному вимірах геополітичного простору. За критерієм Г.с.д. визначаються такі типи держав, як наддержава, велика держава, регіональна наддержава, регіональна держава та мала держава.

ГЕОСТРАТЕГІЯ (дав.-грец. *στρατηγία* – мистецтво полководця) – сукупність напрямків зовнішньої політичної та економічної діяльності держави або групи держав на світовій арені, пов'язаних із реалізацією зусиль для досягнення своїх цілей у глобальному геополітичному та гео економічному просторі. Головною метою Г. є просування національ-

них або регіональних інтересів, збереження та примноження могутності учасника світового політичного процесу, з огляду на стратегічні властивості географічного середовища, в якому реалізується Г. Розрізняють сухопутну, морську, повітряну і космічну Г. Г. сучасних держав має трирівневу структуру – національна стратегія, стратегія національної безпеки та військова стратегія.

«ГІБРИДНА ВІЙНА» – дії, пов'язані з використанням військових і невійськових інструментів в інтегрованій кампанії, мета якої – застати ворога зненацька, а потім унеможливити перехоплення ним ініціативи і отримання психологічної переваги. Для досягнення цієї мети широко використовується дипломатія, інформаційне прикриття, кібероперації, якомога довше приховується проведення військових операцій і розвідки в поєднанні з економічним тиском.

ГІТЛЕРИЗМ – праворадикальний різновид тоталітаризму, який існував в Німеччині періоду т.зв. Третього райху, після приходу до влади в 1933 р. Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії на чолі із своїм вождем («фюрером») А. Гітлером до поразки в Другій світовій війні в травні 1945 р. Термін «Г.» за своїм значенням та застосуванням не може бути замінений поняттями «фашизм» чи «націонал-соціалізм». Влада «фюрера» німецького народу Г. Гітлера від початку та до історичного краху не була абсолютною. Програмні засади Г. викладені в книзі А. Гітлера «Моя боротьба». Чільне місце в ідеології та діяльності Г. займали

расизм, передовсім, антисемітизм. «Г.» вважають крайньою формою прояву націоналізму в історії людства.

ГЛАВА ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА – офіційно акредитований представник д-ви в країні перебування (посол, посланник, повірений у справах). Г.д.п. відповідає за дотримання загального політичного курсу стосовно держави перебування та за діяльність дипломатичного представництва і кожного його працівника. Він також сприяє діяльності всіх підприємств, установ, організацій та осіб своєї держави, які тимчасово знаходяться на території країни перебування представництва.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – процес кількісного зростання й інтенсифікації політичних, економічних, соціальних, культурних зв'язків і відносин держав світу.

ГЛОБАЛІЗМ (від *франц. global – загальний, всесвітній*) – політична практика, зорієнтована на вирішення локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням наслідків для світових процесів.

ГОНКА ОЗБРОЄНЬ – прискорене нагромадження запасів зброї, військової техніки, якісне удосконалення їх на основі мілітаризації економіки.

ГОРДІСТЬ НАЦІОНАЛЬНА – соціально-психологічна категорія, яка виражає патріотичне почуття відданості, любові,

і поваги до власної країни та народу на основі врахування їхнього реального внеску в світову культуру та цивілізацію. Це поняття не тотожне поняттю «патріотизм», а входить до нього як складову частина.

ГРОМАДЯНСТВО – правова належність особи до певної держави.

ГРОМАДЯНСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – правовий зв'язок громадян держав – членів Союзу з цією організацією, який знаходить свій вияв у взаємних правах та обов'язках, установлених Маастрихтським договором – Договором про утворення Європейського Союзу (ЄС), підписаним 7.02.1992 р. За ним кожна особа, що володіє громадянством будь-якої держави-члена організації, є водночас і громадянином ЄС, має право вільно пересуватися і проживати в його межах. Кожен з них може голосувати і висувати свою кандидатуру на муніципальних виборах у державі – члені ЄС, де живе, не будучи її громадянином, на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави. Крім того, особа, що живе у державі, громадянином якої не є, голосує і висуває свою кандидатуру на виборах до Європейського Парламенту на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави. Кожний громадянин Союзу на території третьої країни, в якій його держава не представлена, має право на захист з боку дипломатичних і консульських служб будь-якого члена ЄС у цій країні. Зазначені права можуть бути обмежені лише у встановленому договором порядку. Кожен громадянин Союзу може звертатися зі скаргами на порушення його права

до Європейського Парламенту або до омбудсмена ЄС. Громадяни Союзу зобов'язані дотримуватися законодавства країн – членів ЄС і відповідних союзних договорів.

ГРУПА СВІТОВОГО БАНКУ – група з чотирьох інститутів, яка входить до системи ООН. Вона включає: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР, заснований 1945); Міжнародну фінансову корпорацію (МФК, засновану 1956); Міжнародну асоціацію розвитку (МАР, засновану 1960); Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (БАІГ, засноване 1988). Загальною метою Г.С.б. є сприяння економічному і соціальному розвитку найменш розвинених країн – членів ООН шляхом фінансової і консультативної допомоги, а також допомоги у підготовці кадрів. Зазначені інститути виконують різні функції і вважаються самостійними юридичними особами. Їх організаційні структури підпорядковані єдиному президентові (президентові Світового банку) та єдиній адміністративній системі управління.

ГУМАНІТАРНА ІНТЕРВЕНЦІЯ – воєнне втручання однієї держави або групи держав у внутрішні справи іншої держави з метою усунення масових грубих порушень прав людини в цій країні, якщо вона не бажає чи неспроможна самостійно захистити права людини в межах власної території. Маючи давню історію, Г.і., однак, найбільшого поширення набула у практиці міжнародних відносин 19 ст. Класичними прикладами застосування Г.і. вважаються: втручання Великобританії, Росії і Франції 1827 р. у боротьбу між Грецією і Туреччиною, окупація французькими військами деяких

районів Сирії у 1860–1861 рр. У 20 ст. особливо часто до Г.і. вдаються розвинені західні країни, наприклад, США (інтервенція в Домініканську Республіку 1965 р., Гренаду 1983 р. та Панаму 1989р.), хоча й держави, що розвиваються, теж іноді застосовували Г.і. (вторгнення Індії у Бангладеш 1971 р., Танзанії в Уганду 1978 р., В'єтнаму в Камбоджу 1978 р.).

Д

ДВОСТОРОННІЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР – угода між державами або іншими суб'єктами міжнародного права з різних питань їхніх взаємних і міжнародних відносин, що встановлює для його учасників відповідні права та обов'язки.

ДЕБАТИ ПОЛІТИЧНІ (фр. *debats* – обмін думками) – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між політичними сторонами з актуальної теми, покликаний переконати третю сторону, як правило, громадськість. Історія **Д.п.** починається з античної Греції, коли дебати використовували як демократичний метод обговорення законів. Сучасні **Д.п.** засновані на дебатах у британському парламенті, що веде свою історію з 1265 р. Першими телевізійними **Д.п.** були теледебати між Дж. Кеннеді та Р. Діксоном у ході передвиборчої президентської кампанії в США в 1960 р. Вербальні та невербальні засоби, що використовуються учасниками **Д.п.**, мають на меті отримання певного результату – сформувані у слухачів позитивне враження від власної позиції. Про **Д.п.** говорять «*elections can be won or lost based on these debates*», тобто вибори можуть бути виграні чи програні на основі цих дебатів. **Д.п.** передбачають відкритий формат. Учасники **Д.п.** не завжди є опонентами або ж представляють полярні політичні позиції. Дебати – це змагання ідей.

ДЕВАЛЬВАЦІЯ (від лат. *de* – префікс, *valeo* – маю значення, *вартий*) – знецінювання, зниження обмінного курсу валюти однієї країни по відношенню до іншої. Основні причини Д. – інфляція, її експорт з однієї країни в іншу в умовах взаємозалежності їх економік. Безпосередньою причиною Д. є таке падіння попиту на валюту, коли її ринковий курс відхиляється від фіксованого паритету більш ніж на $\pm 1\%$. Д. стає неминучою, коли уряд не в змозі підтримувати курс національної валюти на офіційному рівні за допомогою валютних інтервенцій (скуповування національної валюти або продаж іноземної валюти).

ДЕЕСКАЛАЦІЯ – зниження рівня або інтенсивності кризи чи конфлікту, звуження його масштабів. Іноді Д. наступає швидко, коли сторони побоюються катастрофічних наслідків подальшої ескалації. Частіше, Д. не відбувається доти, доки сторони не дійдуть до безвихідності, і тоді конфлікт переростає в латентну форму. Термін використовується у психіатричній практиці, як інструмент управління гнівом зняття напруги між двома учасниками в конфліктних відносинах. Включає в себе методи: прийняття тайм-ауту, «переведення» теми розмови особами, котрі менш пристрасно беруть у ній участь і под.

ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ – (франц. *demilitarisation*, від лат. *de...* – префікс, що означає скасування, припинення, і *militaris* – військовий) – міжнародно-правовий режим певної території, який забороняє використання її у військових цілях у мирний час. Здійснюється на основі міжнародного договору

між зацікавленими країнами. Може бути повною і частковою. Обов'язковими елементами повної Д. є ліквідація старих і заборона будівництва нових військ, укріплень і споруд, а також заборона розміщення там будь-яких збройних сил.

ДЕРЖАВА – а) структурована і правовим шляхом унормована суверенна (публічна) влада, що здійснює контроль над певною територією та виступає від імені всього суспільства під час вирішення внутрішніх і зовнішніх питань; б) політично організоване в межах визнаних кордонів суспільство на чолі з суверенною владою.

ДЕКЛАРАЦІЯ (від лат. *declaro* – заявляю, сповіщаю) – офіційне проголошення державою, політичною партією, міжнародними, міждержавними організаціями головних принципів їхньої діяльності, програмних позицій, повідомлення про суттєву, принципову зміну їх статусу.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ – процес усунення із суспільного, політичного й правового життя комуністичної ідеології. Д. – теоретична та практична діяльність органів влади, суспільних інститутів, спрямованих на відмову від комуністичних ідеалів, на усунення комуністичної ідеології з усіх сфер життя держави. Д. відбувається в контексті деідеологізації вивільнення усіх сфер життя від впливу певних ідеологічних принципів). Процес Д. розпочався в країнах Центральної та Східної Європи соцтабору наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. і відбувалася через механізм люстрації чиновників, які

співпрацювали з комуністичним режимом. В Україні процес Д. активізувався під час Революції гідності – засуджувалася антиукраїнська діяльність КПУ та розпочалася активна фаза ленінопаду. Д. проявилася у поразці на позачергових парламентських виборах 2014 р. та у початку судового процесу проти КПУ.

ДЕЛІМІТАЦІЯ КОРДОНІВ (*лат. delimitatio – встановлення кордонів, розмежування*) – договірне встановлення лінії (межі) державного кордону, яке здійснюється за картами з детальним зображенням на них рельєфу, гідрографії, нас. пунктів та ін. фізико-географічних об'єктів. При Д. к. сторони, які домовляються, проведену на карті лінію кордону супроводжують її докладним описом.

ДЕМАРКАЦІЯ КОРДОНІВ (*франц. demarcation, від ісп. demarcación – розмежування*) – визначення і позначення лінії державного кордону на місцевості згідно з договорами про делімітацію кордонів і доданими до них картами та описами. Визначення лінії кордону на місцевості здійснюють спеціально створювані урядами на паритетних засадах змішані комісії прикордонних держав.

ДЕМАРШ (*від франц. demarche – дія, виступ*) – заява, виступ держави, партії, політичних рухів, висловлена на адресу інших держав, органів влади, посадових осіб із висловленням підтримки, визнання солідарності або ж, навпаки, осуду, протесту, розмежування в якомусь питанні.

ДЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ – особливий, договірно встановлений правовий режим певних регіонів, територій, районів, просторових сфер і космічних тіл, згідно з яким там забороняються всі види і форми військової діяльності, розташування військової техніки і озброєнь, а також будівництво оборонних споруд, військова промисловість. Часто Д. доповнюється нейтралізацією.

ДЕНОНСАЦІЯ (від *франц. denoncer – повідомляти, розривати*) – повідомлення однією із сторін про відмову від виконання умов договору, що призводить до дострокового припинення його дії.

ДЕПОРТАЦІЯ (від *лат. deportation – вигнання, вислання*) – примусове виселення, переміщення з місця постійного проживання або навіть вигнання за межі держави особи чи групи осіб, навіть частини населення, які визнані правлячим режимом «соціально небезпечними», «небажаними».

ДЕ-ФАКТО ВИЗНАННЯ (від *лат. de facto – насправді, на ділі*) – у міжнародному праві та політичній географії фактичне визнання однією державою будь-якої іншої держави (або уряду), що не обумовлює собою встановлення дипломатичних відносин. Де-факто визнання дає можливість вступати в торгівельні зв'язки та вести переговори із врегулювання окремих політичних питань.

ДЕ-ЮРЕ ВИЗНАННЯ (від *лат. de jure – по праву*) – у міжнародному праві та політичній географії офіційне, повне і ос-

таточне визнання держави або уряду, що веде до встановлення дипломатичних та інших відносин між державами, які необхідні для підтримання й розвитку політичних, економічних, культурних та інших зв'язків.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ – процес розподілу функцій та повноважень центральних органів державної влади на користь місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування.

ДІАСПОРА – перебування значної частини народу (етнічної спільноти) поза країною її походження.

ДИПЛОМАТ (*франц., від грец. – аркуш, документ, складений удвоє*) – посадова особа, яка працює в галузі зовнішньополітичних зносин і пройшла ряд ієрархічних ступенів дипломатичної служби у зовнішньополітичному відомстві країни або в її закордонних установах. Оскільки поступове досягнення вищих дипломатичних посад є дипломатичною кар'єрою, то професійних **Д.** часто називають кар'єрними дипломатами.

ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ (*лат. – посилення, відправлення*) – 1) Форма міждержавного спілкування. 2) Тимчасова закордонна установа зовнішніх зносин держави, розміщена на території іншої держави. Акредитується для підтримання політичних, фінансово-економічних відносин з країною перебування, а також для представництва і захисту національних інтересів своєї держави. Очолюється дипломатич-

ним агентом – посланником або повіреним у справах. До створення інституту посольств і спеціального апарату дипломатичної служби виконання **Д.м.** доручалося особам, не пов'язаним у своїй повсякденній діяльності з питаннями зовнішніх зносин держав. Нині переважна більшість країн утримує пост, дипломатичні представництва, які офіційно іменуються посольствами. Поряд з ними існують також тимчасові або надзвичайні дипломатичні представництва, призначені для виконання спеціальних місій.

ДИПЛОМАТИЧНА СЛУЖБА – державна служба, призначена забезпечувати практичну реалізацію зовнішньої політики держави, представляти і захищати її інтереси у сфері міжнародних відносин, а також її юридичних осіб та громадян за межами країни. Згідно з Положенням про дипломатичну службу в Україні, затвердженого указом Президента України 16.07.1994 р., службовці-дипломати проходять Д.с. у Міністерстві закордонних справ України та в закордонних установах. На Д.с. в тому числі для роботи у закордонних установах, приймають на конкурсній основі громадян України, які мають вищу освіту у галузі міжнародних відносин, необхідні професійні та ділові якості, володіють іноземними мовами і за станом здоров'я можуть працювати за кордоном. Добір, підготовку, призначення та ротацию дипломатичних кадрів для роботи у закордонних установах здійснює Управління кадрів МЗС України.

ДИПЛОМАТІЯ (від грец. *diplōta* – аркуш, складений навпіл) – діяльність урядовців та вповноважених посадових

осіб щодо організації та здійснення зносин з іншими державами, міждержавними органами та міжнародними організаціями. Це мирна, ділова (на відміну від деструктивної, силової) форма розв'язання завдань зовнішньої політики держави, захисту її прав та інтересів за кордоном.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за ознакою расової або національної приналежності, ознакою статі, релігійними і політичними переконаннями тощо.

ДОГОВІР ПРО ЄЕС – Договір про заснування Європейського економічного співтовариства; підписаний у Римі 25 березня 1957 р.

ДОГОВІР ПРО ЄВРОАТОМ – Договір про заснування Європейського економічного співтовариства з атомної енергії; підписаний у Римі 25 березня 1957 р.

ДОГОВІР ПРО ЄОВС – Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі; підписаний у Парижі 18 квітня 1951 р.

ДОКТРИНА (*лат. doctrina – вчення, наука*) – вчення, наукова або філософська теорія, система поглядів, керівна політична програма.

ДОГОВІР ПРО НЕПОШИРЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ (ДНЯЗ) – комплексний документ, що відображає підтримку і ви-

конання принципів нерозповсюдження ядерної зброї, суворе виконання його положень, посилення запобіжних механізмів Міжнародної агенції з атомної енергії (МАГАТЕ), подальшого ядерного роззброєння. Підписаний у 2000 р. у Нью-Йорку.

«ДОНЕЦЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА» (ДНР) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Донецької області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації і претендує на визнання підконтрольної території як держави. Генеральною прокуратурою України кваліфікується як терористична організація. ДНР визначає себе як парламентську республіку з можливістю приєднання до Росії як рівноправний суб'єкт. 07.04.2014 р. було проголошено «Декларацію про суверенітет ДНР» 11.05.2014 р. на території області проведено «референдум», що дало підставу сепаратистам 12.05.2014 р. проголосити «суверенітет» ДНР, та звернутися до Російської Федерації з проханням про приєднання. 24.05.2014 р. оголошено про об'єднання з «Луганською народною республікою» у «державу» «Новоросія». 27.01.2015 р. Верховна Рада України прийняла урядовий законопроект про визнання ДНР терористичною організацією.

Е

ЕКЗЕКВАТУРА (від лат. – з'ясовувати, встановлювати, виконувати) – 1) Офіційний документ, який надається іноземному консулу державою перебування (як правило, її МЗС) після вручення йому консульського патенту, якщо немає заперечень щодо виконання консулом його функцій у відповідному консульстві, окрузі. Отже, Е. офіційно підтверджує визнання консула у цій ролі урядом держави перебування.

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА РАДА ООН – один з головних органів ООН, що вивчає питання координації та розвитку виробництва держав, проблеми економіки, соціальної сфери, включаючи питання міжнародної торгівлі, освоєння природних ресурсів, захисту прав людини, охорони здоров'я, запобігання злочинності тощо. ЕКОСОР уповноважена координувати під керівництвом Генеральної Асамблеї ООН діяльність ООН та її спеціальних установ, проводити дослідження тощо. До складу ЕКОСОР входять 6 функціональних комісій, 5 регіональних економічних комісій.

ЕКОНОМІЧНИЙ І ВАЛЮТНИЙ СОЮЗ – передбачає формування єдиного внутрішнього ринку, гармонізацію і координацію економічної, податкової, фінансової політики країн-учасниць на основі спільно прийнятих рішень і контролю за їхнім виконанням, заміну національних валют єдиною валютою і проведення єдиної валютної політики.

ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНІСТЬ (франц., від лат. *ex* – з, *poza* і – той, що стосується території) – повна виключеність з-під юрисдикції держави особи або організації, яка вважається такою, що не покинула території власної держави, національність якої має. Теорію Е. тривалий час використовували для обґрунтування дипломатичних привілеїв та імунітетів.

ЕКЮ – аббревіатура європейської розрахункової одиниці; елемент Європейської валютної системи, що почала функціонувати 1 січня 1979 р. ЕКЮ обраховувалась на базі «валютного кошика» національних валют країн-членів ЄЕС з урахуванням їхньої частки у валовому продукті й внутрішній торгівлі Співтовариства. З 1 січня 1999 р. ЕКЮ була замінена новою європейською валютою – євро.

ЕМБАРГО – 1) засіб політичного та економічного тиску однієї держави (або групи держав) на іншу (інші) шляхом обмеження або повного припинення торгово-економічних зв'язків з нею (ними); 2) заборона державної влади на введення із своєї країни в іншу товарів або валюти.

ЕМІГРАЦІЯ – виїзд унаслідок тих чи інших причин громадян зі своєї держави. ЗПУ Борисова

ЕСПЕРАНТО (esn. *esperanto* – той, що сподівається) – міжнародна штучна мова (корені слів взято з найбільш поширених європейських мов), створена у 1887 р. варшавським лікарем Зіменгофом.

Є

ЄВРО – назва нової європейської валюти, ухвалена на засіданні Європейської Ради в Мадриді (15-16 грудня 1995 р.), Запроваджена 1 січня 1999 р.

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ – інтеграція України в Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), яка передбачає визнання і зобов'язання виконувати положення Північноатлантичного договору від 4 квітня 1949 р. Він зобов'язує країни-учасниці взяти на себе частину ризиків і відповідальності за колективну безпеку, а також утримуватись від приєднання до будь-яких інших міжнародних зобов'язань, які можуть суперечити договору. За Договором головна роль НАТО полягає у забезпеченні свободи і безпеки країн-членів за допомогою політичних і військових засобів. НАТО дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок і підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. Альянс залишається міжурядовою організацією, в якій кожен член зберігає свій суверенітет, а усі рішення приймаються спільно на основі консенсусу.

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ БЕЗПЕКОВИЙ ПРОСТІР – військово-політична система, яка склалася та існує в межах території країн-членів євроатлантичного регіону спрямована на

комплекс заходів, які здійснюються всіма зацікавленими державами з підтримки стану нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз миру в світі. Формування **Є.б.п.** є закономірним результатом політичного шляху розвитку, через який пройшли країни північноатлантичного регіону починаючи з середини ХХ ст. до сьогодні. У результаті розпаду «соціалістичної системи» політичні й географічні межі **Є.б.п.** розширилися. Сьогодні очевидно подальший розвиток **Є.б.п.** йде шляхом розширення традиційних західних організацій. У першу чергу, саме цей напрямок знаходить свій вияв у розширенні ЄС та НАТО.

ЄВРОЗОНА – сукупність 19-ти країн, у яких основною грошовою одиницею є євро. Не дивлячись на те, що в останні роки виникають складні проблеми з євро, в цю зону ЄС включає нових членів. Початково **Є.** нараховувала 12 країн, в яких євро було введено 01.01.1999 р. (готівка 01.01.2002 р.); у 2007-2015 рр. приєдналися ще 7 країн. **Є.** охоплює: Австрію, Бельгію, Ірландію, Іспанію, Італію, Люксембург, Нідерланди, ФРН, Португалію, Фінляндію, Францію, Грецію, Словенію, Кіпр, Мальту, Словаччину, Литву, Латвію, Естонію. Питання приєднання до **Є.** обговорюється в Чехії, Польщі та Болгарії. Румунія планує приєднатися до **Є.** 01.01.2019 р. У таких державах, як, напр., Данія, Швеція, Велика Британія негативне ставлення до переходу на спільну валюту.

ЄВРОКЛУБ – недержавне об'єднання, основною метою діяльності якого є сприяння процесам європейської інтеграції в Україні, розвитку культурних, наукових, ділових

та гуманітарних зв'язків України з країнами Європейського Союзу, поширення серед української молоді інформації про Європейський Союз, а в країнах-членах Європейського Союзу – інформації про Україну. Євроклуб надає допомогу навчальним закладам в отриманні та поширенні інформації про Європейський Союз. Створено в 1993 р. (м. Львів).

ЄВРОКОРПУС – спільні європейські військові частини, що залучаються для виконання гуманітарних та рятувальних місій, евакуації громадян країн-членів, врегулювання кризових ситуацій і виконання миротворчих операцій під егідою ЄС, ООН чи ОБСЄ. Структура складається з командування, генерального штабу корпусу (м. Страсбург), бойових з'єднань, частин і підрозділів забезпечення. Заснований в 1992 році на 59-му франко-німецькому саміті в м. Ла-Рошель (Франція). З червня 2001 року Єврокорпус в офіційних документах має назву Сил Швидкого Реагування ЄС (Rapid Reaction Corps EU), що знаходяться в розпорядженні ЄС та НАТО.

ЄВРОПА РЕГІОНІВ – концепція, яка відбиває зростаюче значення субнаціональних і транскордонних територіальних спільнот у ЄС та має на меті визначити місце регіонів у ньому. Вона протистоїть централістичній концепції творення загальноєвропейських інститутів і передбачає активну участь регіонів країн Європи у владних функціях ЄС. Є.Р. концептуалізується у трьох варіантах: 1) радикальна інтерпретація Є.Р. (відмирання національної держави та формування Єдиної Європи двох рівнів – наднаціонального та

регіонального); 2) Є.Р. як інтенсифікація міжрегіонального співробітництва (горизонтальна інтеграція); 3) Є.Р. як трирівнева Європа: ЄС – національна держава – регіони (вертикальна інтеграція). Становлення Є.Р. через горизонтальну та вертикальну інтеграцію регіонів триває.

ЄВРОПЕЙСЬКА ВАЛЮТНА СИСТЕМА – система, створена, у 1979 р. для підтримання стабільності взаємних валютних курсів держав-членів ЄС, Основні елементи ЄВС: ЕКЮ, механізм фіксованих обмінних курсів, система валютного й фінансового співробітництва.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ (*European Commission*) – комісія Європейських Співтовариств – до листопада 1993 р.; Комісія Європейського Союзу – після листопада 1993 р. Постійний виконавчий інститут ЄС; забезпечує реалізацію установчих договорів та постанов Ради ЄС, має «право ініціативи» в законодавчому процесі, може приймати самостійні рішення з різних питань.

ЄВРОПЕЙСЬКА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА – політика Європейського Союзу з метою виявлення та визначення спрямованості міграційних процесів, тенденцій їх подальшого розвитку; визначення взаємозв'язку цих процесів та явищ; вироблення ефективних, практичних рекомендацій для їх регулювання; прогнозування розвитку міграції; управління міграційним рухом населення за допомогою спеціальних методів і засобів, впорядкування і регулювання стихійних міграційних процесів.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА – це комплекс правил, які регулюють відносини між ЄС та країнами-сусідами. Принципи політики сусідства були розроблені в березні 2003 р. у документі Єврокомісії під назвою «Ширша Європа». Згодом вони були доопрацьовані і вступили в дію у травні 2004 р. після розширення ЄС. Метою Європейської політики сусідства проголошено «запобігання появі нових ліній поділу між розширеним ЄС та країнами-сусідами і посилення стабільності, безпеки та добробуту для усіх задіяних сторін». У межах Політики сусідства ЄС надає цим країнам привілейовані політичні та економічні відносини, засновані на спільних цінностях: демократії та правах людини, пануванні закону, принципах ринкової економіки та сталого розвитку. Водночас Політика сусідства не надає перспектив членства в ЄС.

ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА (*англ. European Council*) – директивний інститут ЄС; складається з голів держав або урядів країн-членів і голови Європейської Комісії; приймає рішення з ключових питань інтеграції, визначає загальні політичні орієнтири ЄС і дає необхідні імпульси для його розвитку.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО – регіональна міжурядова економічна та політична організація, головною метою якої є формування спільного ринку шляхом створення умов для вільного руху товарів, послуг, робочої сили та капіталів; поступове скасування між країнами-членами митних тарифів та кількісних обмежень на імпорт і експорт товарів; введення загального митного тарифу та спільної торгівельної політики щодо третіх країн; прове-

дення спільної політики в галузі сільського господарства і транспорту; гармонізація законодавства і технічних норм та координація економічної, соціальної та валютної політики. Заснована у 1957 р. (м. Рим). В результаті ухвалення Договору про Європейський Союз у 1992 р. (Маастрихтський договір), відповідно до його положень ЄС було реорганізовано і перейменовано в Європейське Співтовариство.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО ВУГІЛЛЯ І СТАЛІ – регіональна міжурядова економічна організація, що об'єднала кам'яновугільну, залізорудну, металургійну галузі промисловості країн-учасниць (Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург) з метою координації і модернізації виробництва заради зростання його обсягів, зниження цін шляхом скасування торгівельного мита та кількісних обмежень на рух товарів. Заснована в 1951 році (м. Париж). Припинила існування у 2002 році унаслідок вступу у дію Договору про заснування Європейського Співтовариства.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ – регіональна міжурядова організація з фінансування та координації діяльності в галузі виробництва і використання атомної енергії, завдання якої полягають у створенні необхідних умов для виникнення та швидкого росту атомної промисловості, сприянні підвищенню життєвого рівня в країнах-членах та розвитку взаємних обмінів з іншими країнами, а діяльність спрямовано на розроблення єдиних норм безпеки для захисту здоров'я робітників на атомних

підприємствах і всього населення; нагляду за регулярним і справедливим постачанням споживачів у Співтоваристві ядерним паливом і рудою; гарантування шляхом належного контролю неможливості використання ядерних матеріалів на інші цілі тощо. ЕАЕС співпрацює із Міжнародним агентством з ядерної енергії (МАГАТЕ), фінансується країнами-учасницями у відповідності із встановленими для кожної з них квотами. Основними органами ЕАЕС є Генеральний директор з питань енергетики, Директорат з гарантій (забезпечення гарантій нерозповсюдження ядерних матеріалів), Агентство Євратому з поставок і Спільні дослідницькі центри. Створена у 1957 р.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО, СПІВТОВАРИСТВО – широко вживаний термін, який охоплює збірну назву всіх трьох Європейських Співтовариств. Нова назва Європейського Співтовариства, введена договором про Європейський Союз (Маастрихтським).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ І РОЗВИТКУ – міждержавна фінансова установа, основною метою якої є сприяння процесам розвитку відкритої ринкової економіки, розвиток приватної і підприємницької ініціативи в країнах Центральної і Східної Європи та Співдружності незалежних держав (СНД). ЄБРР здійснює інвестування регіонів, проектне фінансування банків, підприємств і компаній, працює з державними компаніями у сфері підтримки процесів приватизації і структурної реорганізації, вдосконалення комунального господарства тощо. Створений в 1991 р.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ФОНД – фонд при Європейському інвестиційному банку; надає кредити й гарантії за кредитами, як правило, для фінансування транс'європейських проектів.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КУРС УКРАЇНИ – напрямок зовнішньо-політичного розвитку України, який передбачає забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір із метою набуття членства в ЄС. Є.к.У. слід розглядати як вирішальний засіб глибокої перебудови українського суспільства та досягнення їм сучасних європейських стандартів у всіх сферах життя. Є.к.У. нормативно закріплений у ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Сьогодні процес постійної взаємодії України та ЄС створює умови для практичної реалізації завдань, пов'язаних зі вступом нашої країни до ЄС. Отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС в 2014 р. є одним із важливих кроків на шляху реалізації Є.к.У.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ, ЄВРОПАРЛАМЕНТ (*англ. European Parliament*) – консультативно-законодавчий орган ЄС, складається з представників держав-членів, що обираються прямим голосуванням в цих країнах. Здійснює функції консультацій і контролю; затверджує бюджет і укладає міждержавні угоди; схвалює або вносить поправки до правових актів, що приймаються, і бюджету ЄС. Парламенту відведена провідна роль при призначенні голови і членів Комісії. Парламент контролює діяльність Ради за

допомогою розгляду програм і звітів головуючої в Раді держави-члена. Діяльність Парламенту здійснюється під керівництвом Бюро, що складається з голови і 14 віце-голів, що обираються на два з половиною роки. Порядок денний сесії визначає Конференція голів. Крім пленарних засідань, депутати працюють в 20 комісіях, що відають окремими напрямками діяльності ЄС. Міжпарламентські делегації підтримують зв'язки з національними парламентами всього світу.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (*англ. European Union*) ЄС – міжнародна регіональна інтеграційна структура, яка об'єднала європейські країни для вирішення економічних, політичних і соціальних питань.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД – вирішує спори із правовідносин, що виникають на підставі норм установчих договорів та законодавства ЄС; розглядає запити судових органів держав-членів, які стикаються з проблемами тлумачення та застосування норм права Європейського Союзу; розглядає справи в порядку попереднього контролю. За загальним правилом позови до приватних осіб, а також до посадових осіб держав-членів Суд не розглядає. Його юрисдикція поширюється на спори, які є найбільш складними і важливими з політичної точки зору і стосуються інтересів ЄС в цілому. В якості відповідача можуть виступати держави-члени та органи ЄС і їх посадові особи. Рішення Суду є обов'язковим. Також Суд володіє виключним правом тлумачення законодавства Співтовариства, але не займає ієрархічного

положення стосовно національних судів держав-членів. Коли виникають сумніви, суд держави-члена може звернутися до Суду щодо тлумачення права Співтовариства.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОНД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ – один з чотирьох структурних фондів ЄС, складова частина бюджету ЄС, фінансування якої спрямовується переважно на підтримку діяльності Ініціативи з транскордонного, міждержавного та міжрегіонального співробітництва (INTERREG III) з метою сприяння соціально-економічному розвитку і структурним перетворенням в регіонах, ВВП яких на 75% нижче, ніж в середньому по ЄС, а також в містах, які знаходяться у кризовому стані. Утворено у 1975 р.

ЄВРОПЕЙСЬКІ УГОДИ – угоди про асоціацію з ЄС країн Центральної та Східної Європи.

ЄВРОПОЛ (ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІЦІЯ) – установа правопорядку ЄС, що збирає та систематизує інформацію відносно кримінальних злочинів з метою координації роботи національних служб країн-членів ЄС у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, оптимізації інформаційного обміну між національними поліцейськими службами, оперативного аналізу заходів, до яких вдаються держави-члени, підготовки стратегічних звітів та дослідження злочинності, експертизи та технічної підтримки в рамках розслідувань і операцій всередині ЄС. Базується в м. Гаага (Нідерланди). Створена відповідно до Маастрихтського договору в 1998 р.

ЄВРОПОЦЕНТРИЗМ – ідеологічна концепція, відповідно до якої повідну роль у розвитку сучасної цивілізації й культури відіграла Європа.

ЄВРОРЕГІОН (*англ. euroregion*) – європейська форма міжнародної інтеграції, яка ґрунтується на співробітництві двох чи більше територіальних утворень, що перебувають у прикордонних районах сусідніх держав Європи. По суті, це територія, що включає не менш як дві європейські країни, між якими розвивається цілеспрямована транскордонна співпраця, що реалізує певні економічні, соціальні та культурні проекти та програми і є своєрідним інструментом їх інтеграції в європейські структури. У 1958 р. створено перший єврорегіон EUREGIO між учасниками з Німеччини та Нідерландів. Сьогодні на території європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів. Перший єврорегіон за участю України – «Карпати».

ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ (*англ. euroscepticism*) – термін впроваджений «The Times» у 1985 р. на позначення сумніву у доцільності політичної, правової та економічної інтеграції Європи та в існуванні ЄС; негативне ставлення до Союзу і його інтеграції «вшир» і(чи) «вглиб». Характерний для частини громадської думки як всередині ЄС, так і кандидатів на членство. Первісно виник серед противників членства Британії у ЄС. У першу чергу зумовлений скептицизмом щодо швидкості роботи, демократичності, об'єму повноважень керівників ЄС, побоюванням втрати суверенітету та ідентичності нації і незбалансованості розподілу ресурсів у Союзі, а не розчарова-

ністю в ідеї чи цінностях Європи. Синонім «єврофобії (анти-європеїзму)». Переважно асоціюється із «новими правилами».

ЄВРОСТАТ – статистична служба Європейського Союзу, що займається збором статистичної інформації по країнах-членах ЄС і гармонізацією статистичних методів, використовуваних цими країнами, здійснює співробітництво з національними службами статистики країн ЄС з метою вироблення єдиних статистичних стандартів. Євростат очолює Генеральний директор, якому підпорядковуються сім директорів, відповідальних за ресурси; статистичні методи і інструменти; публікації; державну і загальноєвропейську статистику; економіку і регіональну статистику; сільське господарство і екологію; співпрацю; соціальну статистику та інформаційне співтовариство; бізнес-статистику. Заснований в 1953 р. як статистична служба Європейського об'єднання вугілля і сталі. В 1958 р. на її базі сформований генеральний директорат, основним завданням якого було забезпечення іншого генерального директорату Єврокомісії, а також інших європейських інститутів, статистичною інформацією, необхідною для формування, реалізації і аналізу політики, що проводиться ними. Механізми

ЄВРОЮОСТ – структурний підрозділ організацій ЄС, завданням якого є підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів держав-членів ЄС в області розслідування і судового переслідування особливо небезпечних міжнародних злочинів, організованого криміналу. Сформований в 2002 році.

ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АКТ – підписаний країнами-членами в лютому 1986 р., набув чинності 1 липня 1987 р. ЄЄА модифікував Римський договір, інкорпорував положення стосовно завершення формування єдиного внутрішнього ринку ЄЕС, включив механізм Європейського політичного співробітництва у правову систему Європейських Співтовариств.

Ж

ЖЕНЕВСЬКИЙ ФОРМАТ ПЕРЕГОВОРІВ – форма проведення міжнародних перемовин щодо українського питання у період після анексії АР Крим та м. Севастополя та початку бойових дій на Донбасі. Започаткований у квітні 2014 р. на зустрічі в Женеві за участю представників України, Росії, США і ЄС. Політологи й політики називають його найкращим із погляду України завдяки участі США. У той же час Російська Федерація вважає цей формат урегулювання української кризи без участі представників «ДНР» і «ЛНР» «пройденим етапом», який був «корисний певної міри, коли не було прямого діалогу між Києвом і південно-сходом» (С. Лавров). Є прикладом реалізації поширеної в глобальній політиці з другої половини ХХ ст. дипломатії з міжнародним посередництвом.

ЖОРСТКА СИЛА (*англ. hard power*) – здатність держави досягти поставленої мети шляхом впливу на інших акторів міжнародних відносин через примус і нав'язування власних інтересів за допомогою економічної та військової сили. Остання передбачає використання примусової дипломатії, війни або загрози з метою примусу, залякування та захисту. Економічна сила передбачає надання допомоги, хабара та економічних санкцій. Термін Ж.с. використовується в міжнародних відносинах і суб'єктивно сприймається як влада зовнішніх сил, що підкоряють собі людську волю. Зазвичай

протиставляється терміну «м'яка сила», яка передбачає добровільне підпорядкування суб'єкта влади та ґрунтується на культурних і політичних цінностях.

3

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІДЕР – особа, здатна навколо себе згуртувати людей, мотивувати їх на виконання спільного завдання та обрана (планує бути обраною) на всенародних виборах на найвищу посаду в державі. **З.л.** користується авторитетом, повагою, довірою, популярністю, має не втрачати зв'язок із народом, відповідати очікуванням мас, володіти певними професійними якостями та харизмою. Обов'язковою рисою **З.л.** є здатність бачити ключові проблеми країни і знати шляхи їх вирішення. Наміри та дії **З.л.** мають відповідати суспільному розвитку. Наявність **З.л.** сприяє привабливості держави. Прикладами **З.л.** останнього століття є Г. Алієв (Азербайджан), Н. Назарбаєв (Казахстан), Т. Рузвельт і Д. Ейзенхауер (США), Ш. де Голль (Франція), В. Путін (Російська Федерація). Проблема **З.л.** надзвичайно актуальна сьогодні для України.

ЗАГАРБНИЦЬКА ПОЛІТИКА (*англ. policy of grab*) – одна з форм зовнішньої політики держав, спрямована на розширення сфери економічного, політичного, культурного та ін. впливу шляхом захоплення державами або монополістичними об'єднаннями чужих територій, ринків, джерел сировини тощо. **З.п.** проводиться зазвичай економічними методами (вивезення капіталу, демпінг, валютна політика), шляхом дипломатичного тиску або відкритої військової інтервенції. Об'єктом **З.п.**, як правило, є країни, які роз-

виваються та не володіють потужною виробничою, науково-технічною базою та кваліфікованою робочою силою. Суб'єктом **З.п.**, зазвичай, виступає держава-монополіст з імперіалістичними амбіціями та потужним військового-економічним потенціалом.

ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ – потенційні або реальні реально можливі дії, які спрямовані проти держави чи групи держав, що призводять до виникнення потенційної небезпеки життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави. До **З.б.** відносять різні кризи та кризові ситуації, катастрофи, ситуації з деструктивні змістом. Загрозу як безпосередню небезпеку, що вимагає швидкого реагування, доцільно відрізнити від ризику як можливу небезпеку, що потребує профілактичних дій, і уразливості як індикатора стану безпеки, що свідчить про її потенційну незахищеність. Джерелами загроз можуть бути: закордонна держава (група держав), угруповання осіб, окремі особи, процеси і явища в економіці, екології, інформаційній сфері та под.

ЗАКРИТІСТЬ ВЛАДИ (*англ. closed power*) – відсутність у системі органів влади механізмів обов'язкового й активного інформування громадян про свою діяльність, незважаючи на наявність запитів. Ознаки **З.в.:** підміна справжнього народовладдя формальним представництвом; зростання масштабів бюрократичного апарату, узурпація значної частини законодавчих функцій виконавчою владою; зведення нанівець самостійності громадських організацій, їх фак-

тичне одержавлення; згортання гласності, набирає сили тенденція монополії на інформацію.

ЗАМОРОЖЕНИЙ (ТЛЮЧИЙ) КОНФЛІКТ – ситуація, в якій активний збройний конфлікт завершено, але мирний договір чи інший політичний документ, укладений задля вирішення конфлікту, не задовольняє сторін. Традиційно термін використовують на позначення сепаратистських суперечок у Східній Європі та на Південному Кавказі в результаті розпаду Радянського Союзу (Південна Осетія та Абхазія, Придністров'я, Нагірний Карабах), проте дедалі частіше його застосовують для характеристики багаторічних територіальних суперечок. Після збройного протистояння із застосуванням насильства між центральною владою та сепаратистськими силами відповідна територія переходить під контроль останніх, які де-факто встановлюють свій режим і створюють державні установи. Проте міжнародна спільнота не визнає цих самопроголошених республік.

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – замкнене воєнно-політичне угруповання країн Європи, що пов'язаний з НАТО, має оперативні повноваження у сфері оборони та головною функцією якого є забезпечення і підтримка колективної безпеки. До складу ЗЄС входять країни-члени, асоційовані члени (Ісландія, Норвегія, Польща, Туреччина, Угорщина, Чехія), асоційовані партнери (Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія), спостерігачі (Австрія, Данія, Фінляндія, Ірландія, Швеція). Створений в 1955 році відповідно до Паризьких угод строком на 50 років.

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ЗМІ) – певний соціальний інститут, що охоплює систему друкованих видань, радіо-, теле-, відеопрограм, кінохронікальних програм та інших форм періодичного поширення масової інформації; широко використовується при обробці та розповсюдженні країнознавчої інформації.

ЗЕЛЕНА КНИГА (*англ. Green Paper*) – документ Європейської Комісії, за яким ініціюється громадське обговорення та розпочинається процес консультацій на європейському рівні з певної тематики (соціальна політика, єдина валюта, телекомунікації тощо). Результатом таких консультацій згодом може стати публікація більш офіційних Білих Книг, де висновки дебатів узагальнені у формі практичних пропозицій Комісії.

ЗЕЛЕНІ – політична течія, сформована у вигляді політичної партії, яка виступає за збереження довкілля (проти ядерної загрози, за чистоту атмосфери, вод і т.п.) «Зелені» особливо активні в країнах Західної Європи (Австрії, Великобританії, Італії, Іспанії, ФРН, Португалії, Данії, Бельгії та інших). В нашій країні теж діє партія «зелених» та Українська екологічна асоціація «Зелений світ».

ЗБРОЙНІ СИЛИ – військові формування, що являють собою основний структурний елемент воєнної могутності держави; одне з найважливіших знарядь політичної влади, що створюється й утримується державою чи державним утворенням для захисту й забезпечення політичних та інших цілей.

ЗБРОЙНІ СИЛИ ООН – військові формування, за допомогою яких Рада Безпеки ООН може здійснювати примусові воєнні заходи від імені ООН з метою підтримання або відновлення миру і безпеки, та які створюються з контингентів збройних сил країн-членів ООН.

ЗВ'ЯЗКИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ (*англ. public relations / паблік рилейшнз*) – 1) система теоретичних знань та практики їх застосування, що відображають ті комунікаційні процеси в суспільстві, які спрямовані на встановлення взаєморозуміння між різними соціально організованими суб'єктами та громадськістю; 2) організація громадської думки, метою якої є найефективніше функціонування підприємства (установи, фірми) та підвищення його репутації, яке здійснюється різними засобами масової інформації; 3) міжнародні паблік рилейшнз – комунікації зі світовою громадськістю, що відбуваються в мультикультурному середовищі та спрямовані на гармонізацію стосунків між різними суб'єктами міжнародних відносин; мають особливе значення для передачі різноманітної країнознавчої інформації.

ЗМІНА СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ – в пострадянських країнах – це перехід від загальнонародної у формі державної власності до різноманітних, рівноправних і рівнозначних форм (державної, приватної, колективної та ін.). Зміна базисних економічних відносин власності приводить до формування принципово нових відносин у всіх сферах життєдіяльності суспільства (економіка, політика, соціальна сфера, культура, освіта, мораль та ін.), на всіх рівнях (між-

народному, державному, регіональному, колективному, сімейному, особистому), тобто змінює устрій життя суспільства.

ЗОВНІШНІЙ БОРГ (*англ. External debt*) – пакет фінансових зобов'язань держави по відношенню до іноземних кредиторів, які мають бути погашені у встановлені терміни.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА – політика, що здійснюється державою або угрупованням держав у сфері економічних відносин з іншими державами або групами держав, спрямована на забезпечення найбільш сприятливих умов включення економіки країни або груп країн у світову економіку.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА – це діяльність держави та інших політичних інститутів, що здійснюється на міжнародній арені; комплекс дій, спрямованих на встановлення і підтримку відносин із міжнародним співтовариством, захист власного національного інтересу та поширення свого впливу на інші суб'єкти міжнародних відносин.

«ЗОЛОТИЙ МІЛЬЯРД» – метафоричний вираз-термін, яким позначають населення розвинутих країн, географічно розміщених у різних регіонах планети, з рівнем життя, що є непропорційно великим, виходячи з їх природних та ін. ресурсів. Умовний мільярд осіб визначається сумарним населенням таких країн і регіонів, як Євросоюз (28 країн, 504 млн), США (318 млн), Японія (128 млн), Канада (34,3

млн), Австралія (22,5 млн), Ізраїль (7,5 млн), Нова Зеландія (4,4 млн) та ін. *(В. Смолянюк). СПЛ*

ЗОНА АТО – територія, на якій здійснюється антитерористична операція (АТО) як комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою. Поняття застосовується до територій охоплених бойовими діями у частині Донецької і Луганської областей, в якій Збройні сили України та добровольчі батальйони захищають конституційний лад та територіальну цілісність держави у боротьбі з незаконними збройними формуваннями.

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ – торговельна асоціація, створена з метою скасування митних тарифів і позатарифних бар'єрів між країнами-учасницями, які зберігають комерційний суверенітет і національні тарифи щодо третіх країн.

I

ІММІГРАНТ – іноземець, що прибув у будь-яку країну на постійне проживання.

ІММІГРАЦІЯ – складова частина міграції населення, що характеризується в'їздом в ту чи іншу країну.

ІМПІЧМЕНТ (англ. *impeachment*, від старофр. *empeachment* – осуд, обвинувачення) – особливий порядок (процедура) обвинувачення вищих посадових осіб держави (президентів, міністрів, суддів та ін.) за грубі порушення ними законів до завершення терміну повноважень. Процедура І. передбачена конституціями низки країн, зокрема США, та в тій чи іншій формі – у Великій Британії, Франції, деяких державах Латинської Америки. Процесуально І. є схожим до судової процедури, основна відмінність полягає у тому, що у порядку І. дається політична оцінка дій відповідної посадової особи, з наслідком – можливого усунення з посади. Застосування І. є своєрідною формою оцінки діяльності посадової особи з позицій визначення її конституційності та законності.

ІМПОРТНА КВОТА – нетарифні кількісні засоби обмеження на ввезення певних товарів на внутрішній ринок країни.

ІНДЕКС ДЕМОКРАТИЧНОСТІ – рейтинг країни, який вираховується за 10-бальною шкалою на основі п'яти показників:

конкурентної основи участі в політичній діяльності, регулюванні участі в політичній діяльності, конкурентної основи найму керівників, відкритості при наймі керівників, обмеження повноважень глави виконавчої влади. Постсоціалістичні країни разом з Китаєм за цією шкалою мають приблизно 5 балів.

ІНСТИТУТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – інституційна структура ЄС, елементи якої формуються з осіб, що діють як офіційні представники держав-членів та з осіб, які пропонуються національними урядами, але діють від імені всього Співтовариства. Головними органами управління ЄС є: Європейська рада; Рада ЄС; Європейська Комісія; Європейський парламент; Європейський суд. Допоміжні і консультативні органи: Економічний і соціальний комітет; Комітет регіонів; Рахункова палата (або Палата аудиторів).

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕТОД (ПІДХІД) – комплекс різноманітних прийомів, за допомогою яких досліджується вплив політичних інститутів на розвиток окремих регіонів/районів, територій, країн, груп країн тощо.

ІНТЕГРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКА – процес, завдяки якому європейські держави і суспільства об'єднують політичні, економічні та соціальні структури в загальний комплекс; кінцевий продукт цього об'єднання може вилитися у формальний політичний та економічний союз або у неформальну конфедерацію держав.

У Європі процес інтеграції проводиться певною кількістю інституціональних структур, таких як Європейський

Союз, Рада Європи, Вишеградська група, Співдружність Незалежних Держав тощо.

ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІТИЧНА – процес поширення на країни- учасниці влади спільних наднаціональних інституцій, покликаних здійснювати спільні компетенції у сферах, делегованих ним у спільних інтересах країнами-учасницями.

ІНТЕРПОЛ – неурядова міжнародна організація кримінальної поліції, основним завданням якої є співробітництво в боротьбі зі злочинністю (торгівля наркотиками, тероризм тощо). Створена у 1923 р.

ІНФОРМАЦІЙНА АТАКА (*англ. information attack*) – спроба цілеспрямованого впливу на інформаційні функції та середовище центру прийняття рішень, завдання шкоди його інформаційним системам, процесам і ресурсам, засобам, елемент досягнення переваги щодо нього. У І.а. інформація (дані про середовище центру рішень та їх інтерпретація) є ціллю, об'єктом і засобом водночас. Виявляється у поданні неправдивої інформації для прийняття неправильних рішень. Опосередкована І.а. зводиться до впливу на складову інформації – «якість» даних; пряма – до впливу на команди, згідно з якими інтерпретуються дані та на зміст інтерпретації. Метою І.а. є підриг соціальної системи, зокрема її політичної підсистеми, дестабілізація держави.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА – стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства, особи, за якого

інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивних наслідків. Основний напрямок І.б. держави становлять інформаційні війни. І.б. передбачає забезпечення прав усіх на своєчасну та повну інформацію. І.б. досягається реалізацією єдиної державної політики у цій галузі, яка будується на принципах: законності; дотримання балансу життєво важливих інтересів держави, суспільства та особи; взаємної відповідальності держави, суспільства та особи за стан безпеки; інтеграції з міжнародними системами забезпечення інформаційної безпеки.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА – 1) вплив на цивільне населення і (або) військовослужбовців іноземної держави шляхом поширення певної інформації; 2) цілеспрямовані дії, розпочаті для досягнення інформаційної переваги шляхом заподіяння шкоди інформаційним процесам та системам супротивника при одночасному захисті власних інформаційних процесів та систем. Об'єктом **І.в.** є як масова, так і індивідуальна свідомість. Засобами ведення **І.в.** є будь-які засоби передачі інформації – від ЗМІ до пошти і пліток. Як правило, методами **І.в.** є розповсюдження дезінформації, або подання інформації у вигідному для себе ключі. У результаті може змінюватися оцінка населенням супротивника, починають формуватися поразкові настрої, і в перспективі – перехід на бік провідного інформаційного впливу.

ІНФЛЯЦІЯ – переповнення каналів грошового обігу країни масою надлишкових паперових грошей, що спричинює

їхнє знецінення і відповідне зниження купівельної спроможності.

ІСЛАМОФОБИЯ (*англ. islamophobia*) – різновид ксенофобії, сукупне визначення для різних форм негативної реакції на іслам, а також на пов'язані з ним суспільні явища. Перше згадування терміну «І.» – в есе сходознавця Е. Діне «Схід очима Заходу». І. притаманні абсолютизування окремих несистемних негативних фактів діяльності мусульман; накидання ярликів, пов'язаних із проблемою тероризму та релігійного екстремізму; продукування ідей про «відсталість» і жорстокість мусульман; генерація та гіперболізація негативних упереджень у суспільстві, які є рудиментами колишніх протистоянь із ісламськими країнами, а також відверто насильницькі дії проти мусульманського населення. Функціональний зміст І. акцентує увагу на релігійно-політичних відносинах у суспільствах зі значною кількістю мусульман.

«ІСЛАМСЬКА ДЕРЖАВА» (ІДІЛ) – невизнана мусульманська терористична держава (халіфат з 29 червня 2014) і міжнародна терористична, мілітаристська група напрямку салафітський джихадизм. Вперше заявила про себе у 2006 році, щоправда, тоді це була лише другорядна ісламістська група у складі «Аль-Каїди» в Іраку. Назва організації змінювалася залежно від цілей. Спершу це була ІДІ – «Ісламська держава Іраку», потім ІДІЛ – «Ісламська держава Іраку і Леванту» (ще одна назва Сирії, або ж регіону, що включає Сирію, Ліван, Йорданію та Ізраїль). Нині найменування поз-

бавлене назв країн чи регіонів і спрощене до «Ісламської Держави». Організація має кілька повнометражних фільмів, медіа агентство «Аль-Фуркан» (в перекладі «Розрізнення добра і зла»), яке координує велику частину інформаційної роботи, а також власний журнал під назвою «Дабік» (Dabiq).

К

КАРТ-БЛАНШ (фр. *Carte blanche* – букв. «біла/чиста картка») – повна свобода дій, необмежені повноваження, надані певній особі, державі і т.д.

КВАЗІДЕРЖАВА (лат. *quasi* – щось, начеб, неначе, як би, букв. «нібито» держава, «уявна» держава) – суспільна організація людей з усіма основними ознаками держави (напр., територія, населення, органи влади, податкова система), але не визнається як держава в правовому полі. Характеристики К.: порушення основних прав і свобод людини, виражена аморфність соціокультурного середовища, недостатній рівень політичної культури та поведінки, боротьба політичних кланів за владу. Головною метою К. є бажання її очільників переконати всіх у своїй та її легітимності.

КОАЛІЦІЯ – у міжнародних відносинах об'єднання держав, яке виникло не на засадах домінування когось із членів об'єднання а за згодою та взаємними поступками, компромісами, на підставі балансу інтересів та рівноправності всіх партнерів.

КОЛАБОРАЦІОНІСТИ (франц. *collaborationists*, похідне від *collaboration* співробітництво) – зрадники своєї батьківщини, які співробітничали під час Другої світової війни (1939-1945 рр.) з фашистами в окупованих гітлерівською Німеччи-

ною країнах Західної Європи. Термін «К.» вперше з'явився 1940 р. у Франції, частина правлячих кіл якої (режим «Віші» на чолі з Петеном-Лавалем) відмовилась від опору німецько-фашистським агресорам і стала на шлях співробітництва з ними. У сучасній літературній мові термін «К.» у абстрагованому значенні – «колабораціонізм» – часто вживається як синонім зрадництва, співробітництва з ворогом.

КОЛЕКТИВНА БЕЗПЕКА – співробітництво країн, їх спільні зусилля з підтримання миру, відвернення загрози війни, ліквідації актів агресії, що може здійснюватися в межах загальної міжнародної організації (ООН), або в межах регіональних організацій або угод.

КОЛОНІАЛІЗМ (*від лат. colonia – поселення*) – панування більш розвинених країн (метрополій) над залежними від них і розташованими, як правило, поза їх межами країнами, територіями та їх населенням. Політичну основу К. становило примусове позбавлення населення колоній можливостей реалізувати свої суверенні права, які узурпувалися метрополіями.

КОЛЬОРОВІ РЕВОЛЮЦІЇ – ненасильницькі революції у постсоціалістичному та пострадянському світі; відбувалися у Союзній Республіці Югославія (Бульдозерна революція, 2000 р.), Грузії (Трояндова революція, 2004р.), Україні (Помаранчева революція, 2004 р.), Киргизії (Тюльпанова революція, 2005 р.), Молдові (Цегляна революція, 2009 р.) та подібні **К.р.** репрезентувалися як рух «за збільшення

демократії», наслідком ставали зміни політичних режимів у тих країнах, де **К.р.** перемагали. В окремих країнах проти мирних протестантів застосовувалася зброя. **К.р.** проходили під європейськими гаслами, широко розповсюджувалася ідея національного відродження, протестуюча спільнота була політично монолітною; успіх **К.р.** значною мірою залежить від організаторів протестів, а також протестуючих, значну частину яких складала молодь, студенти.

КОМІСІЯ УКРАЇНА-НАТО – формат, в якому Північноатлантична рада відповідно до Хартії НАТО-Україна періодично проводить засідання з Україною. Членами Комісії є усі країни-члени НАТО та Україна. Головою Комісії є Генеральний секретар НАТО. Консультації з політичних питань здійснюються в рамках Комісії Україна-НАТО та РЄАП. Комісія збирається для загальної оцінки стану розвитку відносин, огляду за процесом планування та розробки пропозицій щодо шляхів поліпшення або подальшого розвитку співробітництва між Україною і НАТО.

КОМІТЕТ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАТО – дорадчий орган з питань безпеки НАТО, що діє при Північноатлантичній раді. До складу комітету входить робоча група з питань гарантування безпеки автоматизованої обробки даних.

КОМІТЕТ РЕГІОНІВ – консультативний орган, який виступає гарантом участі місцевих і регіональних органів влади в діяльності інститутів влади Європейського Союзу з питань економічної і соціальної єдності, транс'європейського

транспорту, телекомунікацій і енергетичних мереж, охорони здоров'я, освіти, культури, політики трудової зайнятості, професійного навчання, соціальної політики тощо, має автономну організаційну структуру і власні процедурні правила. Основна робота Комітету полягає в оцінці з погляду інтересів регіонів пропозицій Європейської Комісії. В структурі Комітету шість комісій: Комісія з єдиної територіальної політики (COTER), Комісія з економічної і соціальної політики (ECOS), Комісія з життєздатного розвитку (DEVE), Комісія з культури і освіти (EDUC), Комісія з питань Конституції і європейського управління (CONST), Комісія із зовнішніх відносин (RELEX). Створений в 1994 р.

КОМІТЕТИ ТА РОБОЧІ ГРУПИ – інститути, завданням яких є надання допомоги установам ЄС, прийняття участі на всіх етапах законодавчого процесу, виконання консультативних та експертних функцій. Існує близько 60 консультативних комітетів Європейської Комісії, комітети Європейського парламенту, комітети Ради Європи тощо.

КОМПЛІМЕНТАРНІСТЬ – взаємна симпатія/антипатія індивідів, що визначає розподіл на «своїх» і «чужих».

КОМЮНІКЕ (від лат. *communicatio* – повідомлення) – офіційне повідомлення про хід і підсумки переговорів між державними діячами чи повноважними делегаціями держав; узгоджена з усіма учасниками переговорів спільна заява про досягнуті результати переговорів, про розходження позицій і проблеми, які залишаються невирішеними.

КОНВЕНЦІЯ (від лат. *conventio* – договір) – угода, міжнародний договір з якогось одного спеціального питання, що визначає права і обов'язки держав у певній окремій галузі (наприклад, конвенції з морського права, із захисту авторських прав, бактеріологічної зброї тощо).

КОНВЕРГЕНЦІЯ (сходження, зближення) – процес зближення економічної політики і економік країн-членів ЄС з метою реалізації економічного і валютного союзу.

КОНДОМІНІУМ (від лат. *condominium* – сумісне володіння) – згідно з нормами міжнародного права, це спільне володіння двома або кількома державами однією територією. Найбільш показовим сучасним прикладом кондомініума є Андорра.

КОНСЕНСУС – принцип одностайного прийняття рішень; застосовується у сферах діяльності ЄС, визначених установчими договорами.

КОНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕТОД – метод політичної інтеграції, який передбачає опрацювання і прийняття Європейської Конституції з метою заснування політичного союзу.

КОНСТИТУЦІЯ (лат. *constitutio* – установлення, устрій, порядок) – основний державний документ (закон), що визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки держави, суспільства

та громадян. Інші закони держави, як правило спираються на конституцію.

КОНСЦІЕНТАЛЬНА ВІЙНА (*лат. conscientia – свідомість, сумління*) – війна на ураження свідомості: психологічна за формою, цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами форма політичного насильства, в якій об'єктом руйнування та трансформації є ціннісні установки громадян. **К.в.** є специфічною складовою гібридної війни. З-поміж інших видів неконвенціональних воєн **К.в.** виділяють за її спрямованістю на руйнування самої здатності людини до самоідентифікації, вільного віднесення себе до певної етнічної, конфесійної, національної, політико-ідеологічної спільноти і, як наслідок, на знищення групової ідентичності, перетворення народу на населення.

КОНФЕДЕРАЦІЯ (*від лат. confoederatio – союз, об'єднання*) – форма слабо централізованого державного устрою, за якої ознаки державного утворення мають як держава в цілому, так і її складові частини, що визнаються суб'єктами К. і за якої сфера компетенції центральних органів дуже обмежена, а основні владні повноваження належать вищим органам суб'єктів К. К. – союз суверенних держав, створений для досягнення певних зовнішньополітичних і воєнних цілей, який може бути перетворений на федерацію.

КОНФІНІУМ (*нім. konfiniut – кордон; прикордонна область; прикордонний стовб*) – замкнений прикордонний простір, що перебуває під спеціальним управлінням. При-

клади **К.**: «романські замкнуті простори», які були утворені в Південному Тіролі (Австрійська імперія); Славонський військовий кордон, який був організований принцом Євгенієм Савойським проти турків; граничар – територія проживання сербів і хорватів за своїми природними рубежами (Динарські Альпи, річки Купа, Уна, Сава і Дунай), які отримали військову адміністрацію спочатку від хорватського уряду, а потім – від австрійського.

КОНФЛІКТ МІЖНАРОДНИЙ – безпосереднє або непряме зіткнення двох або кількох учасників міжнародних відносин (держав, груп держав, народів, політичних рухів тощо) за можливість реалізації своїх життєво важливих або принципових інтересів на основі наявних між ними протиріч об'єктивного чи суб'єктивного характеру. За своїм походженням ці протиріччя і породжені ними проблеми у взаєминах між суб'єктами міжнародних відносин можуть бути територіальні, національні, релігійні, економічні, військово-стратегічні, науково-технічні тощо. Найбільш істотними характеристиками **К.м.** виступають динамічні взаємодії суб'єктів міжнародних відносин, що мають форму протиборства з приводу досягнення взаємонесумісних і взаємовиключних цілей.

КОПЕНГАГЕНСЬКІ КРИТЕРІЇ – умови прийняття країн Центральної і Східної Європи до ЄС, сформульовані Європейським Союзом у Копенгагені в червні 1993 р. Політичні критерії передбачають стабільність інституцій, які забезпечують демократію, верховенство закону, права людини та

захист інтересів національних меншин. Юридичні критерії мають на увазі спроможність взяти на себе в повному обсязі зобов'язання, пов'язані з членством у ЄС, включаючи відданість цілям політичного, економічного і валютного союзу. Економічні критерії вимагають наявності функціонуючої ринкової економіки, а також здатності конкурувати й витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу.

КОРДОН – лінія, що визначає межі державної території та проведена на земній поверхні та карті. К. визначає просторові межі дії державного суверенітету. Морські К. встановлюються законодавчим шляхом по зовнішніх межах територіальних вод. Типи К.: *орографічні* – лінія, проведена з врахуванням рельєфу місцевості; *геометричні* – лінія проведена без прив'язки до природніх об'єктів; *астрономічні* або *географічні* – лінія проходить через певні географічні координати і прив'язана до географічної сітки; *комбіновані* – лінія є поєднанням трьох попередніх типів. У випадку геополітичних змін для визначення лінії К. застосовуються кілька основних принципів: легітимізм; ревізіонізм; федералізм; лібералізація; пролонгація.

КРАЇНА – політичне, національне, соціальне і культурне співтовариство, організоване державою, із акцентом на його географічному (просторовому) положенні в світі (К. Західної Європи, К. Північної Америки). Поняття К. є синонімом поняттю держава, проте має більш місткий культурно-історичний або соціально-економічний, аніж полі-

тичний зміст (країни, що розвиваються, розвинуті країни, «культурні країни» та ін.). Об'єднує поняття народу, побуту та звичаїв, мови («іноземні мови»), особливостей суспільства («чужа країна», «дальні країни»).

КРАЇНА-АГРЕСОР – країна (група країн), що першою застосовує збройну силу проти іншої держави, здійснюючи тим самим агресію. К.-а.: оголошує війну іншій державі; зайшла з озброєними силами на території іншої держави, навіть без оголошення війни; бомбардує наземні об'єкти іншої країни за допомогою сухопутних сил, з повітря або моря; застосовує морську блокаду узбережжя або портів іншої держави; надає підтримку озброєним групам, які були організовані на території країни і роблять напади на територію іншої держави. 27.01.2015 р. український парламент визнав Російську Федерацію К.-а. Це дозволило звернутися до парламентів інших країн, міжнародних організацій за аналогічним визнанням із метою посилення політичного, економічного та дипломатичного тиск на Російську Федерацію.

КРАЇНА-ПРОВІДНИК – держава, що виступає посередником у відносинах інтеграції або розширенні співробітництва поміж певною міжнародною організацією та окремою країною. Метою посередницької діяльності К.-п. може бути як набуття повноцінного членства, так і якісне розширення співробітництва між вказаними суб'єктами в енергетичній, митній, освітній, правоохоронній, торгівельній, фінансовій та ін. сферах. Прикладами К.-п. є Литва та Польща у контек-

сті євроінтеграції України, у т. ч., прямування до членства України в ЄС.

КСЕНОФОБИЯ – вороже ставлення до іноземців і всього чужого – мови, способу життя, стилю, мислення тощо.

КУРС ПОЛІТИЧНИЙ (*лат. cursus – рух, швидко рухатися*) – відносно тривале спрямування діяльності держави, політичних партій, рухів, у ході якої досягається (не досягається) вирішення певних задач; системні дії влади, спрямовані на досягнення внутрішніх та зовнішніх цілей. Елементами К.п. є державний устрій, політична тактика й економічна політика. К. п. відображає мету окремого державного політика або суспільства в цілому, спільноти, яка реалізує свою владу, досягнення політичних цілей, шляхом їх сприйняття і визнання міжнародною спільнотою. К.п. закріплюється й аргументується у програмних документах, деклараціях, законах, де формулюються його цілі, тактичні та стратегічні задачі.

Л

ЛАТЕНТНИЙ КОНФЛІКТ – протистояння між двома та більше учасниками, яке знаходиться у прихованому стані, тобто може не усвідомлюватися чітко обома сторонами. У Л.к. спроба нейтралізувати противника, завдати йому шкоди чи відсторонити його відбувається в прихованій або завуальованій формі. На цій стадії вже є всі елементи конфлікту, за винятком зовнішніх дій. Л.к. характеризується напруженістю відносин, загостренням суперечностей. Л.к. виникає при наявності об'єктивних обставин та за умови настання суб'єктивних умов переростає у власне конфлікт. В залежності від характерів учасників Л.к. може тривати невизначено довго.

ЛЕГАЛЬНІСТЬ – законність. Означає формально-юридичну законність, об'єктом якої може бути влада, політичні інститути, політична діяльність. Ш, Ч.

ЛЕГІТИМНІСТЬ (від лат. *legis*– закон, законний, правомірний) – здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

ЛЕТАЛЬНА ЗБРОЯ – оборонна зброя, яка включає в собі протитанкові ракети, розвідувальні безпілотні апарати, броньові машини, радары, які визначають місце розташу-

вання ворожих ракетних та артилерійських установок, а також засоби комунікації, які не дозволяють спецслужбам перехоплювати переговори. У зв'язку з відкритою військовою агресією Росії проти України постачання такої зброї в Україну із США та деяких країн НАТО (Польщі, країн Балтії, Канади і Великої Британії) значно б зміцнило оборонний потенціал України.

ЛІБЕРАЛІЗМ (від *лат. liberali* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод. Основоположники лібералізму – Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, А.Сміт, Дж.С. Мілль.

ЛІДЕР (від *англ. leader* – ведучий, керівник) – особа, здатна впливати на інших з метою спільної діяльності, спрямованої на задоволення інтересів цього суспільства.

ЛІДЕРСТВО ПОЛІТИЧНЕ – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи його певну частину), котра добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

ЛІГА – союз, спілка, товариство, асоціація, об'єднання окремих осіб, організацій або держав.

ЛІГА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ (ЛАД) – організація, створена в 1945 р. на Конференції представників арабських країн у Каїрі.

Згідно зі статутом ЛАД – це «добровільна організація суверенних арабських держав, яка ставить своєю метою зміцнення тісних зв'язків між ними, координацію їх політичної діяльності, досягнення прогресу між країнами Арабського Сходу». Пакт, або Статут ЛАД, за формою є міжнародним договором, надає важливого значення спів-робітництву в галузях економіки, фінансів, транспорту, культури. Члени – 21 держава: Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Йорданія, Ірак, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Єменська Республіка Мавританія, Марокко, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Сірія, Сомалі, Судан, Туніс, ОВП.

ЛІМІТРОФ (лат. *limitrophus* – прикордонний) – категорія геополітики, що застосовується для означення прикордонної держави, геополітичний простір якої зазнає домінуючого впливу і контролю з боку могутнішого геополітичного актора (держави, альянсу держав, недержавних акторів). Сучасне позиціонування Л. відбувається в контексті з'ясування геополітичної, гео економічної і геокультурної динаміки світу, модель якої вибудовується як вертикаль взаємодій від надпотужних суб'єктів геополітики («геополітичні тьютори») до периферійних малих держав із найнижчим геополітичним статусом. Політична орієнтація Л. визначається державою, під патронатом якої він знаходиться. Л. не є самостійним суб'єктом геополітики, він радше є об'єктом геополітичних маніпуляцій великих держав та інших акторів міжнародних відносин.

ЛОБІЗМ ПОЛІТИЧНИЙ (англ. *lobby* – кулуари) – сукупність форм і методів артикуляції (представництва) політичних,

економічних та інших інтересів суспільних агентів (формальних і неформальних груп інтересів), що відображує модальність (спрямованість) взаємин між групами інтересів і владними структурами та має системний характер. Л.п. значною мірою сприяє формуванню стійкого «балансу сил» у суспільстві, який створюють групи інтересів, сприяє досягненню політичного консенсусу в суспільстві. Сучасний Л.п. визначається як процес агрегування інтересів та організованого впливу на прийняття рішень структурами законодавчої і виконавчої влади за допомогою спеціально призначених для цього професійних груп – «посередників» (лобістів).

ЛОКАЛЬНА ВІЙНА (лат. *localis* – місцевий) – воєнні (бойові) дії між двома і більше державами з використанням порівняно нечисленних збройних сил при слабкій насиченості їх озброєннями та військовою технікою. Л.в. обмежені невеликим географічним регіоном, що, як правило, знаходиться на території однієї з протиборчих сторін. Л.в. можуть бути різної тривалості, вестися з рішучими або обмеженими цілями. Їхні масштаб, напруженість і інтенсивність вирішальною мірою залежать від прямої чи непрямої участі великих держав. Нерідко при цьому випробовуються новітні системи зброї та техніки. Іноді як синоніми вживаються поняття «обмежена війна», «мала війна» і «конфлікт низької інтенсивності».

ЛОЯЛЬНІСТЬ (від англ. *loyal* – відданий) – прихильне ставлення до влади й чинних законів. У жорстких суспільствах

авторитарними й тоталітарними політичними режимами Л. трактується як суто зовнішня прихильність до законності. Демократичне розуміння Л. засноване на вірі в переваги законслухняного типу поведінки. У наш час поняття «Л.» набуло широкого змісту. Лояльною називають людину, котра сприймає загальноприйняті принципи політичного життя як свої власні норми політичної поведінки. Лояльним громадянином вважається людина, яка живе згідно з традиційно існуючими структурами влади на макро-, мезо- і мікрорівнях.

«ЛУГАНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА» (ЛНР) – воєнізоване сепаратистське угруповання, що діє на частині території Луганської області, завдяки збройній допомозі Російської Федерації. Кваліфікується Генеральною прокуратурою України як терористична організація. Характеризується великою кількістю озброєних загонів, без чіткої системи підпорядкування, які систематично викрадають людей і транспортні засоби, скоюють інші протиправні дії. 12.05.2014 р. на підставі проведеного 11.05.2014 р. псевдореферендуму про суверенітет ЛНР, було проголошено незалежність. 18.05.2014 р. на засіданні «Верховної Ради ЛНР», затверджено Конституцію ЛНР як тимчасовий закон самопроголошеної республіки. 27.01.2015 р. Верховна Рада України прийняла урядовий законопроект про визнання ЛНР терористичною організацією. СПЛ

М

МАСТРИХТСЬКИЙ ДОГОВІР – Договір про Європейський Союз, підписаний у Маастрихті 7 лютого 1992 р.

МАГРИБ – регіон Північної Африки, що включає Алжир, Марокко й Туніс.

МАЖОРИТАРНА ВИБОРЧА СИСТЕМА – найдавніша система визначення результатів виборів, завдяки якій депутатські мандати отримують кандидати, які отримали встановлену законом більшість голосів, а всі інші кандидати вважаються необраними. Виборчі округи переважно одномандатні. Різновиди М.в.с.: абсолютної більшості, відносної більшості, кваліфікованої більшості. М.в.с. сприяє формуванню дво- чи трипартійних систем. М.в.с. може вдало застосовуватися у суспільствах із вже сформованою політичною системою. М.в.с. є менш придатною для застосування у нестабільних фрагментованих суспільствах. (О. Вагіна).

МАЙДАН – поле, поле битви, площа; урбанонім – площа, широка частина вулиці; головна площа Києва та інших населених пунктів України, де проходять народні віче, зібрання, народні акції протесту. Назву «М.» отримав масовий народний рух в Україні, спрямований проти свавілля влади та за громадський контроль над діями влади. В грудні 2000 р. друзями Г. Гонгадзе створено сайт «М.». Навички комуніка-

ції, координації та самоорганізації, напрацьовані тоді, були використані під час Помаранчевої революції 2004–2005 рр. – Першого (Помаранчевого) М. Другий М. (Євромайдан), розпочався 21.11.2013 р. як реакція на урядове рішення про призупинення євроінтеграційного процесу. Ухвалення ВР України 16.01.2014р. «диктаторських законів» стало поштовхом до переходу протистояння з мирного в збройне. Мобільним підрозділом Євромайдану став Автомайдан. На протывагу М. прокотилася хвиля Антимайдану – мітинги на підтримку курсу владних Партії регіонів та Комуністичної партії України. Між Першим і Другим М. відбулося кілька менших за масштабом виступів, спрямованих на розв'язання локальних проблем: Податковий М. (2010 р.), Чорнобильський М. (2011 р.), Мовний М. (2012 р.).

МАРІОНЕТКОВА КРАЇНА (ДЕРЖАВА) – країна (держава), яка керована ззовні, неспроможна проводити власну зовнішню політику й підтримується іншими державами. Основні тлумачення терміну: 1) залежна країна чи суверенна держава, існування якої залежить повністю від іншої держави й зовнішня політика котрої повністю співпадає в усіх ключових питаннях із позицією іноземної держави, від якої вона залежить; 2) держава, виникнення якої пов'язане з іноземною військовою інтервенцією внаслідок порушення правил суверенної правонаступності й яка підтримується зовнішніми силами, коаліціями держав або окремими державами. Класичним прикладом М.к.(д.) є держава Маньчжоу-Го, створена Японією на території Північно-Східного Китаю у 1932 р.

МЕМОРАНДУМ – один з видів дипломатичного листування, в який вкладається фактична, юридична або документальна частина питання, з приводу якого він надсилається як додаток до дипломатичної ноти або як окремий документ.

МЕТРОПОЛІЯ (від гр. *метрополіс* – місто-мати) – держава, що на певному історичному етапі володіє колоніями, тобто має залежні території. З руйнацією світової колоніальної системи термін поступово виходить з ужитку. На сучасному етапі залежні володіння утримують вісім держав світу: Великобританія, Франція, США, Австралія, Нідерланди, Нова Зеландія, Іспанія, Данія.

МИРНЕ СПІВІСНУВАННЯ – ідеологічна концепція, покладена в основу зовнішньополітичної ідеології і пропаганди СРСР в 60-80-х рр. ХХ ст., унаслідок ядерного паритету з США і НАТО. М.с. є апіорною вартістю системи сучасного міжнародного права. Змістовими акцентами сучасної концепції М.с. є: відсутність стану війни, активна міжнародна співпраця та боротьба за зміцнення миру, запобігання війнам, заперечення неминучості війн, співпраця держав і реалізація права на самовизначення, відмова від участі у воєнних блоках. Альтернативним є розуміння М.с. як необхідної умови толерантності в суспільстві. Йдеться про М.с. людей із різною історією, культурою, ідентичністю.

МИРНІ ДОГОВОРИ – міжнародні угоди про припинення стану війни і відновлення офіційних відносин, врегулюван-

ня територіальних та інших питань між країнами, що перебували в стані війни. МР

МИРНІ ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

– міжнародно-правові засоби врегулювання спорів між державами мирним шляхом відповідно до принципів міжнародного права. Серед мирних засобів розв'язання міжнародних спорів виділяються переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів, угоди тощо.

МИРОТВОРЧІ СИЛИ ООН (миротворчі контингенти ООН)

– військові контингенти, які формуються з національних військових сил держав-членів ООН згідно зі Статутом ООН з метою запобігання збройним конфліктам або ліквідації загрози миру, безпеки, усунення чи обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і суперечностей, а також для демілітаризації суспільної свідомості. Основна форма виконання М.с. ООН миротворчих функцій – операції та місії з підтримання миру й безпеки. Вперше М.с. ООН було застосовано у 1948 р. під час арабо-ізраїльської війни для підтримання миру на Близькому Сході.

МИТНИЙ СОЮЗ – об'єднання держав для проведення спільної митної політики.

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ – переміщення населення, пов'язане зі зміною місця проживання.

МІЖНАРОДНА ІЗОЛЯЦІЯ (*англ. isolation – самотній*) – обмеження або виключення будь-якої країни із системи міжнародних відносин. Характеристикою такого стану є введення економічних санкцій, дипломатична ізоляція, відсутність надійної підтримки у галузі безпеки та неможливість участі у міжнародних структурах. М.і. піддаються диктаторські режими, країни-агресори і т. зв. «невизнані держави», які, як правило, за військової підтримки чужої країни, створюють свої уряди (Абхазія, Північний Кіпр, Крим, ЛНР, ДНР).

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ – міжнародний інститут, який об'єднує держави, національні громадські організації, асоціації, окремих осіб, створений на основі міжнародного договору та, відповідно до принципів міжнародного права, є результатом узгодження цілей і волі її членів. М.о. є організаторами та координаторами співробітництва і спілкування держав та інших суб'єктів на міжнародній арені. Держави передають М.о. функції та повноваження, котрі не можуть здійснити самостійно. Такі організації називаються міждержавні, або міждержавні (МДО), володіють певною автономією в прийнятті рішень щодо держав-членів, аж до застосування санкцій. Неурядові або недержавні міжнародні організації (НДО) об'єднують фізичних та юридичних осіб, котрі не представляють державних інститутів. Існують М.о., які поєднують ознаки МДО і НДО, а їхніми членами є представники і офіційних державних інститутів, і недержавних громадських організацій.

МІЖНАРОДНЕ АГЕНТСТВО З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ (*англ. International Atomic Energy Agency / МАГАТЕ*) – міжнародна установа, яка встановлює стандарти ядерної безпеки і захисту довкілля, надає країнам-членам технічну допомогу, заохочує обмін науковою і технічною інформацією щодо ядерної енергії, здійснює контроль за мирним використанням атомної енергії. МАГАТЕ надає поради і практичну допомогу урядам різних країн щодо здійснення програм використання атомної енергії, збирає інформацію стосовно кожного аспекту ядерних технологій і поширює її за допомогою своєї Міжнародної ядерної інформаційної системи у м. Відні. Створене у 1956 р.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО – система правових принципів і норм, створених шляхом угод між країнами, що регулюють відносини між ними та іншими суб'єктами міжнародного права (держави, міжнародні організації, специфічні політико-територіальні одиниці), основою якої є принцип мирного співіснування. Джерелом міжнародного права є міжнародні договори. Серед основних норм міжнародного права виділяються принципи незастосування сили або погрози силою, мирного розв'язання міжнародних спорів, рівноправності держав, принцип невтручання тощо, які виконуються за допомогою міжнародних організацій.

МІЖНАРОДНИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ (МБРР) – міжнародна фінансова організація, головна установа Світового банку, завданням якої є скорочення бідності в країнах з середнім рівнем доходів, а також бідних платоспроможних країн шляхом сприяння сталому розвитку за

рахунок надання позичок, гарантій, інструментів управління ризиками і (некредитних) аналітичних і консультаційних послуг. Членами МБРР є 184 країни, які виступають акціонерами банку. Вищий орган МБРР – рада управляючих, що збирається щорічно. Кожна країна представлена національним управляючим (міністр фінансів або голова центробанку). Заснована у 1944 р.

МІЖНАРОДНИЙ ВАЛЮТНИЙ ФОНД (МВФ) – міжурядова спеціалізована установа ООН, метою якої є координація валютно-фінансової політики країн-членів і надання короткострокових, середньострокових, частково – довгострокових позик для врегулювання платіжних балансів, підтримки валютних курсів. Капітал МВФ складається з внесків країн-членів відповідно до наданих їм квот. Заснований в 1944 р.

МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК (*англ. international order*) – відносно стабільна, певним чином упорядкована сукупність взаємин між суб'єктами міжнародних відносин. Концепція М.п. сформувалась і тривалий час реалізовувалась під впливом інтерпретацій, які виходять із сприйняття М.п. як створеного через принцип і практики державного суверенітету, який підтримується інструментами балансу сил і міжнародних інститутів (реалістична та ліберальна традиції, англійська школа, постструктуралізм). Кардинальні зміни обставин міжнародних відносин створили умови для появи підходів, що проголошують «кінець порядку», принаймні в тих формах, в яких він до цього часу існував та осмислювався (критичні теорії, постструктуралізм).

МІЖНАРОДНІ САНКЦІЇ – колективні або односторонні примусові заходи, які застосовуються одними державами чи міжнародними організаціями до інших, що порушили норми міжнародного права. Можуть вживатися в односторонньому порядку, або на багатосторонній основі.

МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ – особи, делеговані міжнародними організаціями та іноземними державами вести спостереження за голосування, підрахунком голосів, іншою діяльністю учасників виборів (референдуму) в період голосування та при встановленні їх результатів. М.с. реєструються ЦВК, мають свій правовий статус, тобто повноваження, права й обов'язки. Завдання М.с. полягає у формуванні незалежного, незаангажованого уявлення про законність виборчого процесу. М.с. не можуть чинити вплив на перебіг виборів і його результати. Місії М.с. мають такі міжнародні організації, як Бюро з демократичних інститутів та прав людини (OSCE/ODIHR), Європейська платформа за демократичні вибори (EPDE), Міжнародна неурядова організація «CANADEM», Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами (ENEMO), Світовий конгрес українців та інші, а також окремі іноземні країни.

МІЖУРЯДОВА КОНФЕРЕНЦІЯ – переговори між урядами країн-членів ЄС з метою внесення змін і доповнень до угод щодо інституційної та юридичної структури ЄС, здійснення інституційних реформ в умовах розширення Європейського Союзу.

МІЛІТАРИЗАЦІЯ (від лат. *militaris* – воєнний) – здійснення політики мілітаризму, виховання населення у військовому дусі; поширення законів воєнного часу та військової дисципліни на невійськові галузі народного господарства, економіку.

МІНІМАЛЬНА ДЕРЖАВА – модель держави, яка обмежує діяльність вузьким колом завдань (гарантією внутрішньої і зовнішньої безпеки, захистом індивідуальних громадянських прав, гарантією мирної конкуренції членів суспільства і под.) і не втручається у економічне життя. Позначається також як «нічний сторож». Поняття виникло в середині ХІХ ст. у класичному лібералізмі на позначення держави, яка обмежує свою діяльність захистом особистої свободи та власності громадян від насильства, крадіжки, обману, забезпечує дотримання договорів. М.д. розглядає людей як окремих недоторканих індивідів, які не можуть використовуватися іншими як засіб чи інструмент. Держава не повинна: перерозподіляти ресурси; підтримувати чи субсидувати окремі групи населення; володіти засобами виробництва і отримувати прибутки. Вона має залишатися нейтральною і не мати жодних преференцій щодо індивідів чи груп. Насправді, вплив держави на економіку і суспільство у всі часи виходив за ці межі, тож М.д. має ознаки утопічності.

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ (The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine) – головний (провідний) орган у системі центральних органів виконавчої вла-

ди з питань забезпечення реалізації державної політики в сфері зовнішніх зносин України та координації відповідних заходів, зокрема тих, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей зовнішньої політики держави, забезпечення входження України в європейський простір і створення передумов для набуття нею членства в Європейському Союзі. МЗС узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції, спрямовані на вдосконалення цього законодавства та у встановленому порядку вносить їх на розгляд президента України і Кабінету Міністрів України.

МІНСЬКИЙ ФОРМАТ ПЕРЕГОВОРІВ – мирні переговори Україною за допомогою спеціального посланника без дипломатичних рангу і статусу та офіційних повноважень (екс-президента Л. Кучми) з представниками невизнаних проросійських збройних угруповань (ЛНР і ДНР) за відсутності взаємного визнання сторін і дипломатичних відносин при участі однієї із сторін конфлікту (посла Російської Федерації М. Зурабова) як «посередника». У сучасній зовнішній політиці України є прикладом реалізації поширеної в глобальній політиці з другої половини ХХ ст. нетрадиційної (багатосторонньої недержавної) дипломатії з міжнародним посередництвом. З боку глобальних акторів заохочення України до М.ф.п. є свідченням їх зацікавленості у формалізації та вирішенні конфлікту.

МІНСЬКІ УГОДИ (ДОМОВЛЕНОСТІ) – усталений узагальнюючий термін на позначення:

1) Мінського протоколу – угоди про тимчасове перемир'я у Війні на сході України, досягнутої на переговорах у Мінську 5 вересня 2014 року (так звана «Перша Мінська угода»).

2) Комплексу заходів щодо виконання Мінських угод – узгодженого на саміті в Мінську 11-12 лютого 2015 року лідерами Німеччини, Франції, України та Росії у форматі «нормандської четвірки», і підписаного контактної групою (Тальявіні, Кучма, Зурабов, а також Захарченко і Плотницький). Так звана «Друга Мінська угода».

МІСІЯ УКРАЇНИ ПРИ НАТО – закордонна дипломатична установа України, представництво України при міжнародній організації, що заснована з метою забезпечення постійного співробітництва України з НАТО та участі в Раді Євроатлантичного Партнерства з метою забезпечення реалізації державної політики України щодо співробітництва з НАТО, представництва України при НАТО, її органах та підтримання з цією організацією офіційних відносин, забезпечення постійних контактів з політичними і військовими структурами НАТО, представництва України в РЄАП та її органах, прийняття участі у роботі органів РЄАП, Програмі НАТО “Партнерство заради миру”, Комісії Україна-НАТО та інших спільних органів. Заснована в 1997 р.

МІСЦЕВИЙ ПРИКОРДОННИЙ РУХ – регулярний перетин спільного кордону держав-учасників Угоди про М.п.р. мешканцями прикордонної зони держави однієї Договірної Сторони з метою перебування у прикордонній зоні

держави іншої Договірної Сторони, зокрема, з суспільних, культурних або родинних мотивів та обґрунтованих економічних міркувань, які відповідно до національного законодавства держави іншої Договірної Сторони не визначаються прибутковою діяльністю. М.п.р. також називають Малим п.р. Україна уклала Угоди про М.п.р. з Угорщиною, Словаччиною, Польщею та Румунією. Громадяни країн ЄС перетинають український кордон безвізово.

МІЦНЕ ЯДРО – обмежена група держав-членів ЄС, які виявили бажання започаткувати “посилену співпрацю” та спроможні її розвивати. Санкціонована Амстердамським договором та здійснюється шляхом запровадження механізму посиленого співробітництва, який надав можливість певній кількості держав-членів поглиблювати інтеграцію у межах правової та інституційної системи ЄС.

«МОДУС ВІВЕНДІ» (від лат. *modus vivendi* – спосіб життя) – у міжнародному праві це тимчасова угода, яка укладається сторонами, коли обставини не дозволяють досягти постійного або довготривалого договору. ЗПУ

МОНАРХІЯ (грец. *μοναρχία* – єдиновладдя) – форма державного правління. Сутнісною характеристикою М. є концентрація, зосередження в руках одного особи – монарха – верховної влади, яка передається в спадщину. М. із точки зору монархістів – принцип верховної влади, що ґрунтується на виконанні монархом волі Бога, від якого надано йому влада. За цією ознакою монархісти відрізняють М. від республіки

(де верховна державна влада дається людині в результаті консенсусу – загальних виборів) і аристократії (де верховна влада належить меншості шляхетних представників суспільства).

МОНДІАЛІЗМ (*лат. mundus, фр. monde – світ*) – суспільно-соціальний рух за об'єднання світу і його окремих регіонів на федеративній основі із загальним всесвітнім урядом, що є необхідною умовою для створення постіндустріального суспільства. Під ним можна розуміти становище, коли світовою політикою керує лише один полюс сили за домінування США, інтереси яких практично збігаються зі встановленням М. у світі. Це також, доктрина, згідно якої національне і державне, не мають права на існування, або, принаймні, є другорядними. Основами стають світова економіка і торгівля, які в ідеалі мають бути майже абсолютно вільними від національних обмежень.

МОРАТОРІЙ (*від лат. moratorius – такий, що затримує, уповільнює*) – відстрочка, затримка набуття чинності, початку виконання якогось договору, зобов'язань або вимог, відкладання певних дій.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ – стан, процеси, ідеологія та політика визнання культурного розмаїття, співіснування в одному суспільстві багатьох культур, шанобливе ставлення більшості населення до меншин, однаковий статус різних культурних традицій, право індивіда на вибір ідентичності, культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюра-

лізм, визнання прав меншин на суспільному та державному рівні. Поняття «М.», за одними відомостями, ввійшло до наукового обігу 1957 р., коли постала потреба схарактеризувати політику Швейцарії, спрямовану на формування єдиної нації з різних етнокультурних спільнот. За іншою – з'явилося в Канаді в 60-х рр. ХХ ст. на позначення стану етнокультурної, расової, релігійної різноманітності населення країни. В основі М. є три принципи: 1) визнання державою культурного плюралізму як важливої характеристики громадянського суспільства; 2) усунення перешкод, котрі заважають соціалізації маргінальних культурних груп; 3) підтримка відтворення та розвитку різних культур.

М'ЯКА СИЛА (*англ. soft power*) – здатність домагатися бажаного результату через добровільну участь суб'єктів міжнародної взаємодії, а не за допомогою примусу чи виплат. Автором концепції М.с. є американський політолог Дж. Най (книга «Гнучка сила. Як домогтися успіху у зовнішній політиці», 2004) виділив три основні джерела М.с.: культуру, політичні цінності та зовнішню політику. Коли політика країни визнається легітимною, тоді й зміцнюється її здатність до м'якого впливу. Останній включає в себе й пропагандистські впливи, однак є поняттям значно ширшим за пропаганду. Помилково вважати М.с. однозначно гуманнішою за жорстку, адже кінцевою метою переконання також можуть бути дії, які цілком суперечать інтересам об'єкта впливу.

Н

НАДДЕРЖАВА – держава, яка вирізняється своєю економічною та військовою потужністю (обов'язково включаючи стратегічну ядерну зброю в сучасному світі), політичною вагою, справляє вирішальний вплив на міжнародне життя. Н. домінує у коаліції союзних держав і змагається з іншими Н. за вплив серед держав, які не є її союзниками. Термін «Н.» вперше з'явився в книзі В. Фокса «Наддержава» (1944) для характеристики країн «Великої трійки», значного ж поширення отримав у 1960-і рр. у теорії «трьох світів» Мао Цзедуна (1964).

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН – передбачений конституцією або конституційними законами правовий режим діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, котрий тимчасово допускає обмеження в здійсненні окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав юридичних осіб, а також покладає на них додаткові обов'язки.

НАДНАЦІОНАЛЬНІСТЬ – особливість повноважень інститутів, що передбачає можливість прийняття ними рішень, обов'язкових для виконання країнами-членами, які заснували ці інститути і делегували їм відповідні повноваження.

НАЙБІЛЬШОГО СПРИЯННЯ РЕЖИМ – принцип міжнародного права, згідно з яким держави надають одна одній той самий сприятливий режим (прав, пільг тощо) у галузі торговельно- економічних та інших відносин, який наданий або буде наданий у майбутньому кожною з цих держав будь-якій третій державі.

НАЙМАНЦІ – озброєні громадяни якоїсь держави, що беруть участь у бойових діях на території іншої держави на боці однієї зі сторін без належних легітимних на те підстав. Міжнародними угодами й законами багатьох країн найманство кваліфікується як злочин. У разі полону на найманців не поширюється статус військовополонених.

НАРОДНА ДИПЛОМАТІЯ – участь представників громади однієї держави (учених, спортсменів, діячів культури, викладачів, студентів тощо) у спілкуванні, налагодженні співробітництва, реалізації спільних проектів із колегами з інших держав, що позитивно впливає на розвиток офіційних міждержавних відносин і сприяє налагодженню комунікації між народами цих країн.

НАТО – *див.* ОРГАНІЗАЦІЯ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ

НАЦІОНАЛІЗМ (*від лат. natio – народ*) – світогляд і система політичних поглядів, яка проголошує пріоритет національних цінностей щодо усіх інших.

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА – основний тип сучасних держав, що утворені націями, або з населення яких сформувались сучасні нації. Для розуміння специфіки Н.д. важливо мати на увазі, що їх кордони здебільшого не співпадають з кордонами одного етносу. За своїм характером вони швидше нагадують держави міні-цивілізацій, на території яких проживає низка етнічних груп (корінних і прийшлих), які об'єднані спільним ментальним та культурним ядром. Поняття «Н.д.» (national state) не рівнозначне поняттю «держав-нація» (nation state). Останнє близьке за змістом до поняття «етнічна держава», коли одна нація має одну державу. Таких держав у світі лише біля 10%.

НЕВИЗНАНІ ДЕРЖАВИ – специфічна група політико-територіальних утворень, які, маючи у більшості випадків ключові ознаки державності (в першу чергу, здатність до ефективного внутрішньо легітимізованого контролю над основною територією), водночас повністю або частково позбавлені офіційного визнання міжнародним співтовариством. Більшість Н.д. є субнаціональними регіонами, які відокремились від своїх держав. Деякі з Н.д. користуються військовою, економічною, політичною а також неформальною дипломатичною підтримкою третіх країн, зацікавлених у їх існуванні. Прикладами Н.д. є Абхазія, Південна Осетія, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабаська Республіка, Сомаліленд та ін. Проблема Н.д. може торкнутися й України з огляду на терористичні воєнізовані організації «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка».

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ КРАЇНИ – політична самостійність, суверенітет, що запроваджений на окремій території, яка має визначенні кордони та населення, господарство та політичну владу, проводить власну внутрішню та зовнішню політику, має міжнародне визнання та державну символіку. Н.к. визначається взаємними правами й обов'язками влади та громадян, а також національною ідеєю, почуттям любові, патріотизму, відчуттям побратимства.

НЕЙТРАЛІТЕТ (від *лат. neutralis – нічийний*) – міжнародно-правовий статус держави, яка не бере участі у війні, що її ведуть інші держави, зберігає з воюючими сторонами мирні відносини. Н. – політика невтручання у чужі суперечки, в боротьбу між собою інших держав чи сторін.

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ (від *грец. neos – новий і лат. liberalis – вільний*) – сучасна політична теорія, різновид традиційної ліберальної політики, що наполягає на збереженні вірності принципам демократії, вільної конкуренції, приватного підприємництва.

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ (НУО) (*англ. non-governmental organizations, NGO*) – добровільні організації локального, національного чи міжнародного рівня, що працюють із громадянами або від їх імені заради суспільного добра на неприбутковій основі. Синонімами терміну НУО є НПО (неприбуткова організація) та НДО (недержавна організація). НУО створюються з ініціативи громадян, на добровільній основі, і цим є подібні до інших громадських організацій (ГО). Особливіс-

тю НУО є те, що вони займаються розв'язанням проблем не своїх членів, а інших людей, надаючи їм певні послуги чи допомогу, допомагаючи вирішувати суспільні проблеми.

НОВА ХОЛОДНА ВІЙНА (*англ. the new cold war*) – стан відносин між Заходом і Російською Федерацією, який характеризується становленням конфронтаційного типу взаємин. Виникає як наслідок принципової відмінності західної та російської моделей зовнішньої політики, базованих на кардинально різних баченнях постбіполярного міжнародного порядку. Якісно несумісними характеристиками є, насамперед, ліберальний інтернаціоналізм західної та неоімперіалізм путінської міжнародної стратегії. Походження терміну Н.х.в. пов'язане з терміном «холодна війна». Н.х.в. і «холодна війна» мають низку подібностей: ідеологічна природа конфронтації, тенденція до набуття нею тотального характеру, наявність загрози прямого військового зіткнення.

НОРМАНДСЬКИЙ ФОРМАТ (*фр. format normand*) – тип зустрічей у чотиристоронньому форматі: Україна-Німеччина-Франція-Росія, щодо вирішення збройного конфлікту на сході України 2014-2017 рр.

О

ОБОРОНОЗДАТНІСТЬ (*англ. defensive potentialities*) – стан військового, соціально-політичного, економічного, морально-психологічного потенціалу та організації держави, що забезпечує надійний захист її суверенітету, цілісності територій та здатність відбиття зовнішньої агресії. Основу О. складає бойовий потенціал збройних сил та інших силових структур. На О. впливає: характер військової політики, рівень підготовки збройних сил, стан інфраструктури та рівень розвитку промисловості, мобілізаційні можливості, морально-психологічне налаштування населення, ефективне управління військово-політичного керівництва держави.

ОКУПАЦІЯ (*від лат. occupatio – загарбання, оволодіння*) – тимчасове захоплення збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави.

ОМБУДСМЕН – посадова особа, що призначається Європарламентом; має повноваження розслідувати скарги про порушення прав людини, а також про недоліки в організації діяльності органів ЄС.

ОПОЗИЦІЯ – 1) протидія, опір, протиставлення власних поглядів, власної політики іншим поглядам й іншій політиці. 2) Партія або група партій, які опонують правлячій проурядовій більшості.

ОПОРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – основні структурні елементи ЄС:

«перша опора» – діяльність ЄС в економічній і соціальній сферах, що передані згідно з установчими договорами у повну або часткову компетенцію органів ЄС, які виступають як наднаціональний механізм прийняття рішень і контролю за їхнім у виконанням з боку держав-членів, юридичних і фізичних осіб;

«друга опора» – діяльність ЄС у сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки, що здійснюється згідно з принципами міждержавного співробітництва;

«третя опора» – діяльність ЄС у сфері внутрішніх справ і юстиції, що здійснюється згідно з принципами міждержавного співробітництва.

ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (ОБСЄ) – найбільша регіональна організація з безпеки, метою якої є запобігання виникненню конфліктів в регіоні, врегулювання кризових ситуацій, ліквідація наслідків конфліктів. ОБСЄ покликана здійснювати контроль над поширенням озброєнь, економічною і екологічною безпекою, приймати дипломатичні зусилля по запобіганню конфліктів, здійснювати заходи з побудови відносин довіри і безпеки, захисту прав людини тощо. До ОБСЄ входять держави Європи, Центральної Азії і Північної Америки, які мають рівний статус. Рішення ОБСЄ приймаються на основі консенсусу і не носять обов'язкового характеру. Структура ОБСЄ складається з Саміту (зустріч на вищому рівні), Ради міністрів іноземних справ, Вищої ради, Постійної ради під керівництвом Голови.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ – міжнародна організація, завданням якої є підтримання і зміцнення миру та розвиток співробітництва між країнами. Членами ООН є 191 держава. Головні органи ООН: Генеральна асамблея та Рада Безпеки. До складу Генеральної асамблеї входять представники усіх держав-членів ООН, її рішення мають рекомендаційний характер. Очолює ООН Генеральний секретар. До системи ООН входить більше 30 міжнародних організацій. Діяльність ООН має на меті ліквідацію злиднів та голоду, забезпечення загальної початкової освіти, заохочення рівності чоловіків та жінок, розширення прав і можливостей жінок, скорочення дитячої смертності, поліпшення охорони материнства, боротьбу з ВІЛ/СНІД, малярією та іншими захворюваннями, забезпечення сталого екологічного розвитку, формування глобального партнерства з метою розвитку.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ (*North Atlantic Treaty Organization / NATO / НАТО*) – Воєнно-політичний блок країн Європи і Північної Америки, що виник 4 квітня 1949 р. у США у вигляді трансатлантичного форуму (державами-членами НАТО стали США, Канада, Ісландія, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Данія, Італія, Португалія), який декларував проведення країнами-членами консультацій з питань, що стосуються їх життєво важливих інтересів, становлять загрозу їх безпеці, а також протистояння можливій агресії щодо країн-членів з боку третіх країн, у тому числі передбачаючи можливість застосування військової

сили проти агресора (але при цьому країни-члени НАТО не обов'язково вступають у збройний конфлікт з агресором, маючи право вибору щодо засобу реагування на агресію). Відповідно договору про НАТО, сфера дії Альянсу обмежена Європою та Південною Америкою. Попри це, на практиці НАТО вдається до відвертого маніпулювання політичним керівництвом країн-членів, здійснюючи військові операції не тільки за межами відведеної Альянсу сфери впливу, але й не зв'язані з цілями забезпечення протистояння зовнішній агресії проти країн-членів з боку третіх країн.

ОФШОРНА ЗОНА (*англ. offshore, off-shore, букв. – віддалений від берега, за межами країни; від off – віддалений і shore – земля на березі моря*) – зона сприятливих умов для ведення бізнесу. За допомогою офшорної фірми можна отримати доступ до кредитних ресурсів іноземних банків, міжнародного ринку депозитів і послуг, а також управління капіталом та інвестиціями. У власника офшорної фірми є широкий вибір фінансових посередників та схем підприємницької діяльності. Розміщення за допомогою офшорної фірми коштів у провідних закордонних банках надає можливість власникам цих коштів забезпечити їх захист від політичних та економічних криз.

ОХЛОКРАТІЯ (*грец. ochlos – натовп + kratos – влада, сила*) – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, «маси». Поняття О. вперше використав Полібій у праці «Загальна історія» (II–I ст. до н.е.), розглядаючи її як вироджену форму демократії, виникаючи унаслідок гра-

ничного розвитку та доведення до абсурду демократичних тенденцій – правління черні, гірших. О. на практиці можлива як епізодичне явище у періоди глибоких соціально-економічних криз чи революцій. Це поняття пов'язане із теорією масового суспільства (Г. Лебон, Г. Тард та ін.). Сьогодні поняття О. є синонімом домінування під час установа політичної стратегії та вироблення певного політичного курсу авантюристично налаштованих, безвідповідальних та некомпетентних соціальних прошарків, орієнтованих на популістські гасла та вимоги, котрі сповідують анархічні, антидержавні, загалом антисистемні погляди.

ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ (ЛЮСТРАЦІЯ) (*лат. lustratio – очищення через жертвопринесення*) – перевірка осіб, які обіймають посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, інших державних організаціях або претендують на ці посади, щодо їх співробітництва з органами влади попереднього, репресивного політичного режиму. При встановленні фактів співробітництва громадянин позбавляється права обіймати посаду. О.в.(л.) здійснюється у посткомуністичних державах для усунення від влади функціонерів колишнього комуністичного режиму. О.в.(л.) є механізмом легітимації нового політичного режиму. В Україні О.в.(л.) розпочата з прийняттям 16.09.2014 р. Закону України «Про очищення влади».

П

ПАРАФУВАННЯ (від лат. *paraphe* – приписую, описую) – попереднє підписання міжнародного документа уповноваженими особами, які брали безпосередню участь у його розробці. П. підтверджує тільки досягнуту згоду з предмета переговорів. Остаточної ж сили документу надає його ратифікація.

ПАРЛАМЕНТСЬКА АСАМБЛЕЯ РАДИ ЄВРОПИ (ПАРЄ) – інституція, дорадчий орган Ради Європи, покликаний сприяти європейському співробітництву на якнайширшій основі. Складається з Комітету міністрів (до нього входять міністри закордонних справ), а також Асамблеї. Діяльність базується на повазі до фундаментальних засад плюралістичної демократії, прав людини та верховенства права. Роботу ПАРЄ забезпечують Комітети, серед яких Об'єднаний комітет, Моніторинговий комітет та Комітет у справах правил процедур та недоторканності, спеціалізовані комісії з питань політичних, правових, захисту прав людини, соціальних, охорони здоров'я та сім'ї, культури і освіти, охорони навколишнього середовища, регіонального планування та місцевих влад, науки і техніки, сільського господарства та розвитку сільської місцевості, економічного розвитку, зв'язків з країнами, що не є членами Ради Європи, міграцій, біженців і демографії, парламентських та громадських зв'язків.

ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ МИРУ – ініціатива, запропонована НАТО на Брюссельському саміті Північноатлантичної ради в 1994 році, метою якої є зміцнення стабільності та безпеки в усій Європі. У ПЗМ беруть участь держави-учасниці Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС) та держави-учасниці Наради з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). ПЗМ зосереджена на співпраці в оборонній галузі, спрямована на досягнення реального партнерства, допомогу у розширенні та інтенсифікації політичного і військового співробітництва в Європі. Сприяє посиленню стабільності, зменшенню загрози миру та розбудові зміцнених відносин безпеки. Учасники ПЗМ є також членами РЄАП, яка створює загальні рамки співпраці між НАТО та її партнерами. Партнерство заради миру ґрунтується на двосторонніх відносинах між НАТО і кожною країною, яка приєдналась до ПЗМ.

ПАТРІОТИЗМ (*від грец. patris – батьківщина, вітчизна*) – любов до батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовність і здатність служити її інтересам та сприяння її інтересам та сприяння її успіхам у сферах внутрішнього життя й на міжнародній арені.

ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНА РАДА – орган НАТО, повноваження якого визначено в Північноатлантичному договорі. Виконує важливі представницькі функції, приймає декларації і комюніке, в яких пояснюються політика і рішення Альянсу громадськості та країнам, які не є членами НАТО. Складається з постійних представників усіх країн-членів, наді-

лений реальною політичною владою і повноваженнями приймати рішення. Засідання проводяться також на вищому рівні за участю міністрів закордонних справ, міністрів оборони або глав урядів, при цьому її повноваження зберігаються повною мірою, а рішення, прийняті на зустрічах будь-якого рівня, мають однакові статус і чинність. Кожен уряд представлений у Раді постійним представником у ранзі посла. Допомогу постійному представникові у його роботі надає політичний та військовий персонал, або делегація при НАТО, кількість членів яких може варіюватися (формат «Постійна рада»).

ПОГЛИБЛЕННЯ – процес посилення можливостей і збільшення інструментів комунітарних органів, необхідних для здійснення ними нових компетенцій.

ПОЛІТИКА (*від гр. polis – місто, держава й politika – все, що пов'язане з містом, державою*) – організаційна й регулятивно-контрольна сфера суспільства. П. – це об'єктивна реальність, що постає як теоретичне знання та форма діяльності. Матеріалізація П., приведення її в дію у предметній формі досягається створенням відповідних інструментів або засобів: політичних інститутів (виборності, призначень, представництв, органів, установ); інститутів влади-уряду, його апарату; в документах, політичних програмах, статутах, доповідях, промовах, розпорядженнях, інструкціях, наказах, декретах; у прилюдній, аудіовізуальній формі – пропаганді, гаслах, засобах масової інформації, в кінематографії, театрі, літературі, в наукових дослідженнях.

ПОЛІТИЧНИЙ СОЮЗ – союз держав, які проводять спільну зовнішню й оборонну політику.

ПРИТУЛОК ПОЛІТИЧНИЙ – надання державою можливості уникати переслідування на її території особам, які є громадянами інших держав, якщо вони зазнають утисків у себе вдома через їхні політичні погляди, позиції чи дії.

ПРЕВЕНТИВНА ДИПЛОМАТІЯ – це використання дипломатичних методів для попередження виникнення суперечок, попередження переростання їх у збройний конфлікт, якщо він виникає, і, у разі невдачі, попередження розширення збройного конфлікту.

«ПРОЗОРИ КОРДОНИ» – метафоричне позначення певної умовності кордонів між членами СНД, демаркація яких спочатку не супроводжувалася впровадженням таких неодмінних ознак будь-якого державного кордону, як контрольно-пропускні пункти, митниці, торговельні квоти тощо, а здійснювалася головним чином для територіального розмежування повноважень органів влади різних суб'єктів СНД. Це кордони, які не заважали пересуванню й спілкуванню людей, здійсненню гуманітарних та господарських зв'язків.

ПРОЛОНГАЦІЯ (від лат. *prolongo* – продовжую) – продовження терміну чинності договору, угоди.

ПРОТОКОЛ (від грец. *protocollon* – перший/аркуш) –

1) одна з назв міжнародного договору, рішення міжнародної конференції;

2) сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, які визначають порядок здійснення різноманітних дипломатичних актів, форми зносин між дипломатами та керівними державними діячами різних країн.

Р

РАДА БЕЗПЕКИ ООН – один з головних постійно діючих органів ООН, відповідальний за підтримання міжнародного миру і безпеки. Діяльність спрямована на мирне врегулювання, розробку планів створення системи регулювання озброєнь, розв'язання питань про створення і функціонування Збройних сил ООН, встановлення наявності акта агресії тощо. Діє на основі принципу одноголосності постійних членів.

РАДА (МІНІСТРІВ) ЄС – інститут ЄС, до компетенції якого входить розробка законодавства ЄС, визначення його політичних цілей, координація національної економічної політики, врегулювання розбіжностей між країнами-членами. Приймає рішення, обов'язкові для виконання на всій території ЄС. Складається з представників урядів (міністрів) усіх країн-членів.

РАДА ЄВРОПИ – міждержавна організація європейських країн, заснована в 1949 р.

РАСИЗМ – політична ідеологія й практика, теоретичною основою яких є сукупність антинаукових концепцій про фізичну та психічну неповноцінність людських рас і вирішальний вплив расових відмінностей на історію й культуру людства. Для Р. характерні людиноненависницькі ідеї споконвічного поділу людей на вищі та нижчі раси, з яких перші є нібито єдиними творцями цивілізації, покликаними до панування,

а другі не здатні до створення й навіть засвоєння високої культури й тому приречені бути об'єктами експлуатації.

РАТИФІКАЦІЯ (від лат. *ratus* – затверджений) – затвердження верховним представницьким органом державної влади міжнародного договору, який після цього набуває юридичної сили для цієї держави.

РЕВАЛЬВАЦІЯ – офіційне підвищення золотого вмісту грошової одиниці країни або фактичне підвищення її валютного курсу.

РЕПАТРІАЦІЯ (від лат. *repatriatio* – повернення на батьківщину) – повернення до держави її громадян, що з якихось причин раніше її покинули: військовополонених, біженців, емігрантів (з поновленням у правах громадянства, якщо вони були його позбавлені).

РЕСПУБЛІКА (від лат. *res* – справа та *publicus* – суспільний, всенародний) – одна з форм державного правління, за якої верховні органи державної влади обираються на певний термін у тому чи іншому встановленому законами порядку. Розрізняють республіки президентські, парламентські та змішаного типу.

РИМСЬКИЙ КЛУБ – Міжнародна неприбуткова та неурядова організація, “глобальний мозковий центр та осередок інновацій та ініціатив”. Клуб засновано у 1968 р. італійським економістом та громадським діячем А. Печчеї. Він об'єднує

найавторитетніших науковців (багато з яких є нобелівськими лауреатами), бізнесменів, міжнародних чиновників високого рангу, голів держав та екс-голів держав з усього світу, “які переконані у тому, що майбутнє людства не визначено раз і назавжди і що кожна людина може зробити свій внесок у покращення наших суспільств”. Основними напрямками діяльності Римського клубу є: аналіз стратегій розвитку цивілізації, обґрунтування небезпечності неоколоніалізму та гонки озброєнь, пошук альтернатив розвитку людства, об’єднання зусиль світової громадськості заради збереження довкілля й досягнення соціальної справедливості у світі. Основна форма діяльності Римського клубу – підготовка наукових праць у вигляді доповідей. Перша ж така доповідь під назвою «Межі росту» (автори: Денніс Мідоуз та ін.), опублікована у 1972 р., викликала широкий резонанс в усьому світі, змусила керівництво багатьох країн та міжнародних організації всерйоз замислитися над глобальними проблемами людства. На сьогоднішній день підготовлено та опубліковано 33 доповіді Римського клубу. Крім того, під егідою організації здійснюється випуск інших публікацій, проводяться міжнародні конференції тощо. До складу Римського клубу входить 100 дійсних членів, які не займають високих офіційних посад і не представляють інтересів окремих держав, а також асоційовані, почесні та інституційні члени. Дійсні та асоційовані члени обираються на 5 років з можливістю продовження терміну.

РИМСЬКІ ДОГОВОРИ – Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства й договір про заснування Євратому.

С

САМІТ (від англ. *summit conference*) – двосторонні або багатосторонні міждержавні переговори на найвищому рівні представництва – за участю глав держав чи глав урядів.

САМОВРЯДУВАННЯ – певне функціонування соціальної системи, визначальним принципом управління якою є безпосереднє прийняття та виконання керівного рішення й контроль за цим. Причому в даній системі об'єкт і суб'єкт управління збігаються. В основі даного процесу лежить спосіб виробництва й відповідний йому тип системи С.

САТЕЛІТ (від лат. *satelles* – охоронець, супутник) – держава, яка формально є незалежною, але фактично підпорядкована іншій, геополітично могутнішій державі.

СВІТОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ – міжнародна організація (аббревіатура – СОТ), мета діяльності якої полягає у регулюванні торговельно-економічних відносин учасників на основі пакета угод Уругвайського раунду багатосторонніх торгових переговорів (1986-1994 рр.). СОТ сприяє подальшій лібералізації світової торгівлі, створенню умов для стабільного і передбачуваного розвитку світової економіки, забезпеченню справедливих умов конкуренції між виробниками товарів та послуг різних країн. У рамках організації здійснюється вплив на державну торговельну

політику шляхом вироблення правил світової торгівлі. СОТ була утворена 1 січня 1995 р. на базі Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), яка була підписана у 1947 р. і вступила в дію у 1948 р. На сьогоднішній день СОТ є найбільшим і найавторитетнішим міждержавним форумом для врегулювання проблем багатосторонніх торгівельних відносин.

СВІТОВИЙ БАНК – об'єднання міжнародних фінансових організацій з єдиним керівництвом, до якого входять Міжнародний банк реконструкції і розвитку (IBRD), Міжнародна фінансова корпорація (IFC), Міжнародна асоціація розвитку (IDA), Міжнародна агенція з інвестиційних гарантій (MIGA), Міжнародний центр врегулювання інвестиційних суперечок (ICSID), що функціонує як форум спілкування інвесторів та країн, що потребують інвестицій. Входить до системи ООН. Головною метою Світового банку є сприяння економічному зростанню та соціальному розвитку країн, що розвиваються. Членами організації є 184 країни.

СЕПАРАТИЗМ – соціально-політичні й ідеологічні устремління до відділення однієї частини держави від іншої.

СЕПАРАЦІЯ – відділення, поділ на складові частини.

СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, гуманітарних зв'язків і взаємовідносин між народами, державами і об'єднаннями держав, між основними

соціальними, економічними і політичними силами та організаціями, що діють на світовій арені.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ УСТАНОВИ ООН – міжнародні міжурядові організації, створені для здійснення співпраці в спеціальних галузях та пов'язані з ООН через Економічну і соціальну раду ООН на основі укладання спеціальних угод між ними і ООН (ЮНЕСКО, ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я, МАГАТЕ тощо).

СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ (СНД) – міжнародно-політичне утворення котре виникло згідно з Угодою про створення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 р. та Протоколом до неї від 21 грудня 1991 р.

СПІЛЬНА ДІЯ – дія у сфері зовнішньої політики й політики безпеки, яка здійснюється країнами-членами ЄС згідно з орієнтирами, схваленими Європейською радою і Радою ЄС.

СПІЛЬНА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА І ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ – до ратифікації Договору про Європейський Союз координація у сфері зовнішньої політики в країнах – членах ЄЕС здійснювалась у рамках Європейського політичного співробітництва. СЗПБ відрізняється від процесу ЄПС тим, що в її рамках країни-члени не лише координують й узгоджують зовнішньополітичні заходи, а й визначають принципи й основні напрями СЗПБ, спільні стратегії, узгоджують спільні дії і позиції. Процес СЗПБ залишається міжурядовим за

змістом і згідно з Договором про ЄС рішення у сфері СЗПБ приймаються на основі консенсусу.

СПІЛЬНИЙ РИНОК, ЄДИНИЙ ВНУТРІШНІЙ РИНОК – митний союз, який забезпечує вільне переміщення товарів, послуг, капіталу, працівників між країнами-учасницями. Країни-учасниці проводять спільну комерційну політику, підпорядковану меті скасування немитних бар'єрів і дотримання норм вільної конкуренції.

СТОЛИЦЯ – головне місто держави, місце перебування вищих органів державної влади, центральних установ і відомств. Нерідко у деяких державах столиці виділяються в самостійну адміністративну одиницю, для неї встановлюється особливий порядок управління.

СУБСИДІАРНІСТЬ – у перекладі українською мовою термін “субсидіарність” означає доповнюваність. Стосовно відносин між ЄС і країнами-членами принцип субсидіарності передбачає, що поза сферою безпосередньої компетенції органів ЄС вони можуть діяти лише тоді, коли проблема, що виникла, може бути ефективно розв’язана на комунітарному рівні, а не на рівні окремих країн-членів або регіонів.

СУВЕРЕНІТЕТ (від *франц. первісно – вершина, верховна влада, з лат. – верхній*) – повнота влади держави; самостійність держави, її незалежність від інших держав у внутр. і зовн. політиці. Є одним з принципів міжнародного права; закріплений у Статуті ООН, ряді міжнародних договорів і декларацій.

Т

ТЕРОРИЗМ – соціальне явище, яке засноване на використанні чи загрозі використання насилля у вигляді терористичного акту з метою наростання атмосфери страху та безвиході у суспільстві в ім'я досягнення цілей суб'єктів терористичної діяльності. Т. – практика нелегітимного насилля, що реалізується ворогуючими державі силами й організаціями. Сутність Т. – насилля з метою залякування. Суб'єкт терористичної насилля – окремі особи або неурядові організації. Об'єкт насилля – влада в особі окремих державних службовців чи суспільство в особі окремих громадян (у т.ч. іноземців, або держслужбовців інших країн), крім того – приватне та державне майно, інфраструктура, система життєзабезпечення. Мета – домогтися бажаного для терористів розвитку подій (революції, дестабілізації суспільства, розв'язання війни з іноземною державою, здобуття незалежності певною територією, падіння престижу влади, політичні поступки влади тощо).

ТИМЧАСОВИЙ ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ – юридичний термін, яким позначено одне з явищ загальносвітового процесу міграції, у т.ч. й у сучасній Україні. Тимчасовість переселення великої кількості громадян зі Сходу України та АР Крим (бл. 1 млн осіб) підкреслена у Законі «Про правовий статус осіб, які вимушені залишити місця проживання внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севасто-

поля та обставин, пов'язаних із проведенням антитерористичної операції на території України» (Президент України наклав на нього вето). У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. підкреслюється тимчасовий характер отримання статусу вимушених переселенців – п'ять років.

ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНА ТЕРИТОРІЯ УКРАЇНИ – частина земель української держави, яка всупереч міжнародному праву і режиму міждержавних договірних відносин відібрана (анексована, окупована) в Україні іншою державою. Прикладом таких Т.о.т. можуть служити зайняті кайзерівською Німеччиною землі Української Народної Республіки в 1918 р. або анексований Російською Федерацією навесні 2014 р. Кримський півострів.

ТИТУЛЬНИЙ ЕТНОС – народ, що дав найменування тому або іншому національно-державному утворенню.

«ТІТУШКИ» – молоді люди міцної статури, часто – спортсмени, що негласно використовуються за грошову винагороду для протизаконних методів перешкоджання конституційним організованим проявам громадського спротиву. Визначення «Т.» виникло в Україні в травні 2013 р. – після бійок між учасниками опозиційної акції та найнятими спортивними молодими людьми – за прізвищем одного з учасників бійки (В. Тітушка). Під «Т.» можуть також розумітися спеціально підготовлені групи людей спортивної статури, найманців, основних завданням яких є проведення прово-

каційних заходів і дій, що призводять до масових заворушень, фізичний вплив, психологічний тиск, хуліганські дії з метою провокації прихильників їхніх політичних опонентів. Тепер термін «titushki» використовують і західні ЗМІ.

ТОТАЛІТАРИЗМ (від лат. *totalis* – *цільний, повний*) – політичний режим, при якому держава намагається здійснювати повний контроль за всіма сторонами суспільного життя.

ТОЧКОВІ САНКЦІЇ – обмежувальні заходи, що приймаються світовою громадськістю, як реакція на події у певній країні у формі візових, фінансових та інших обмежень щодо визначених осіб (компаній). Зокрема, від середини березня 2014 р. західні держави почали вводити Т.с. щодо фізичних і юридичних осіб, причетних до дестабілізації в Україні (насамперед, підтримка анексії Криму, сепаратизм). Обсяги Т.с. на підтримку України у міру ескалації конфлікту на Донбасі збільшувалися; вони запроваджуються як щодо громадян України, так і щодо громадян Російської Федерації та її компаній. Від липня 2014 р. намітився перехід ЄС і США від точкових санкцій проти окремих фізичних осіб і компаній до заходів проти низки секторів економіки Російської Федерації (секторальних санкцій). Політику Т.с. на підтримку України здійснюють Канада, Австралія, Японія, Швейцарія та ін. держави.

ТРАНС'ЄВРОПЕЙСЬКІ МЕРЕЖІ (англ. *Trans-European Networks, TEN*) – концепція, яка виникла наприкінці 1980-років у зв'язку з програмою єдиного ринку. Щоб забезпечити

функціонування великого ринку та свободу пересування товарів, капіталів, людей і послуг потрібні добре розвинені національні й регіональні транспортні й комунікаційні мережі, пов'язані між собою сучасною та ефективною інфраструктурою. Договір про Європейський Союз заклав законодавче підґрунтя транс'європейських мереж (ТЄМ), як ключового елемента створення єдиного ринку та зміцнення економічної і соціальної згуртованості. З огляду на ці завдання, Спільнота розробляє директиви, в яких визначає цілі; пріоритети; проекти, що являють собою спільний інтерес; та широкий спектр заходів у трьох відповідних секторах (транспорт, енергетика і телекомунікації).

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО – спільні конструктивні дії, спрямовані на розвиток відносин між територіально-адміністративними одиницями або місцевими і регіональними органами влади в рамках юрисдикції двох або більше держав (на географічно суміжних територіях, включаючи території відділені морем), які передбачають укладення відповідних угод між ними. Основні завдання Т.с.: подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидві сторони кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між народами-сусідами; створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури; вирішення екологічних проблем і под. Загальні політичні принципи Т.с.: непорушність і недоторканність державних кордонів, територіальна недоторканність, невтручання у внутрішні справи, співробітництво, мирне вирішення суперечок, загальна повага до прав людини.

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ТЕРОРИСТИЧНА МЕРЕЖА – децентралізована міжнародна структура терористичних організацій, у межах якої діють розрізнені індивіди та групи, об'єднані спільною метою, цінностями або реалізацією схожих завдань із застосуванням терористичних методів. Т.т.м. не має єдиного ієрархічного командування, це вільна взаємодія між автономними осередками, які можуть мати стратегічне керівництво, але зберігати тактичну незалежність. Структура Т.т.м. відрізняється гнучкістю, високим рівнем адаптації до навколишніх змін і власних потреб, має здатність регенерувати себе. Відрізняють Т.т.м. типу SPIN (сегментована, поліцентрична, ідеологічно інтегрована мережа), «ланцюг» (лінійна мережа), «зірка» (кругова мережа), багатоцільові терористичні групи (відсутня ідеологічна цілісність).

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ (ТНК) (*англ. multinational corporations*) – компанії, які через відділення, філії або інші організації займаються значною комерційною або іншою економічною діяльністю в державах, відмінних від держави, де знаходиться контролюючий (приймаючий) рішення центр. ТНК є основними операторами в системі міжнародних економічних відносин. Зростає вплив ТНК на суверенні держави, національну і світову економіку. Використовуючи власну економічну могутність, ТНК здатні впливати й на політику держави. ТНК реалізують переважну частину міжнародного економічного обігу, є головними учасниками міжнародної торгівлі, реалізують майже всі міжнародні інвестиції, забезпечують основну частину міжнародних платежів.

У

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄС (*повна назва – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; англ. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part*) – документ, підписаний між Україною та Європейським Союзом, який замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Угоду було підписано у два етапи: політичну частину угоди – 21 березня 2014 р., економічну частину – 27 червня 2014 р. (ратифікована 16 вересня 2014 р.). Угода про асоціацію – це всеосяжна рамкова угода, положення якої поширюються на весь спектр відносин між Україною та ЄС. Одним з важливих пунктів Угоди є прагнення створити поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), що веде до поступової інтеграції України до Внутрішнього ринку ЄС.

УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ – угоди, що встановлюють особливі зв'язки між ЄС і третіми країнами; регламентують економічне співробітництво, взаємну торгівлю, політичний діалог, фінансову допомогу. Існують дві основні категорії

таких угод: угоди, спрямовані на підготовку третьої країни до можливого членства у Співтоваристві; перша відповідна угода, яка стала моделлю для наступних угод, була укладена ЄЕС із Грецією в 1961 р.; угоди, спрямовані на підтримання особливих відносин країн-членів ЄС із третіми країнами; наприклад, Яундські конвенції.

УКРАЇНО-РОСІЙСЬКА ВІЙНА – неоголошена війна між Україною та Росією, яка почалась із окупації Криму наприкінці лютого 2014 р. Війна стала результатом агресивної російської політики, спрямованої на потурання своїм імперським амбіціям і бажанням відвернути увагу населення Російської Федерації від політичних та економічних проблем. Війна ведеться в гібридній формі, яка поєднує використання регулярної армії та іррегулярних формувань російських найманців та українських колабораціоністів. У.-р.в. поляризувала українське суспільство, поглибивши розкол між прихильниками різних векторів зовнішньополітичної орієнтації. У.-р.в. породила в Україні потужний волонтерський рух.

УЛЬТИМАТУМ (від лат. *ultimus* – *найостанніший*) – у міжнародних відносинах це дипломатична нота з категоричною вимогою однієї держави до іншої про виконання у визначений термін певних дій або про утримання від них, супроводжувана погрозою застосування санкцій.

УНІТАРНО-ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНА ДЕРЖАВА (лат. *unitas* – *єдність, однорідність*) – форма територіального устрою

держави у якій відсутні місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції, і на всіх субнаціональних рівнях функціонують органи місцевого самоврядування. У.-д.д. інколи називають регіональними, оскільки значна частина повноважень передана на місця. Ознаки У.-д.д.: наявність територіальних утворень, наділених у законодавчо визначених межах, відповідною самостійністю у сфері правотворчої та іншої діяльності; органи місцевого самоврядування в У.-д.д. не є агентами держави; у системі публічного управління обов'язково присутні органи місцевого самоврядування; інститут місцевого самоврядування утворюється та функціонує на кожному рівні адміністративно-територіального поділу; виборні органи місцевого самоврядування перебувають під опосередкованим контролем центральних владних структур. До У.-д.д. можна віднести Велику Британію, Грецію, Данію, Іспанію, Македонію, Фінляндію, Японію.

УРЯД ПОЛІТИЧНИЙ – найвищий колегіальний виконавчий орган державного управління, що формується з політиків, керівників органів державного управління країни та інших державних службовців, або загальна система державного управління. У.п., як правило, складається з членів уряду (міністрів) і очолюється головою, який може бути одночасно очільником держави. Основне завдання – втілювати в життя закони, прийняті вищим законодавчим органом держави. З цією метою У.п. та інші органи державного управління випускають підзаконні акти, які мають, як правило, силу закону. У ряді країн У.п. має право законодавчої ініціативи: його голова може звертатися до законодавчого

органу країни з ініціативою прийняти, змінити або скасувати будь-який закон.

УРЯД ТИМЧАСОВИЙ (*англ. provisional government*) – уряд, що формується в державі (або в будь-якому її регіоні) на час перехідного періоду або надзвичайного стану, як правило, при зміні політичного устрою або політичного режиму. На практиці У.т. створюється під час війни або революції; він складається з осіб, які відповідають народним настроям і є найбільш гідними для виконання дорученого їм завдання. У.т. має повноваження до створення постійного уряду. Основне завдання такого уряду провести вибори. У.т. складається із представників як опозиції, так і влади, основним завданням якого є формування нового уряду та якісно нової влади за результатами виборів.

Ф

ФЕДЕРАЛІЗМ – система правління, за якої політична влада поділена на конституційних засадах між центральним правлінням і регіональними одиницями правління; кожний рівень правління має власні політичні компетенції та інституціональну структуру; кожний рівень правління має бути самостійним у рамках власних сфер юрисдикції, де його влада є ексклюзивною, а не насадженою згори; сучасні приклади федеративних держав – Німеччина, США, Швейцарія, Нігерія.

ФЕДЕРАЦІЯ (*від лат. federatio – союз, об'єднання*) – форма децентралізованого державного устрою, за якої ознаки державного утворення притаманні як державі в цілому, так і її складовим частинам (штати, провінції, кантони, землі, республіки і т.д.), що вважаються суб'єктами Ф., а вищі органи як держави в цілому, так і суб'єктів Ф. мають широку сферу власної виключної компетенції.

ФОРМАТИ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕГОВОРІВ (КОНФЛІКТ В УКРАЇНІ) – форми проведення міжнародних перемовин щодо українського питання у період після анексії АР Крим та м. Севастополя та початку бойових дій на Донбасі. Основні формати: 1) «Женевський» – за участю США, ЄС, України та Російської Федерації; 2) «Нормандський» – за участю ФРН, Франції, України та Російської Федерації; 3) «Мінський» – за

участю Російської Федерації, України, представників ЄС і ОБСЄ; 4) «Веймарський» – за участю членів «Веймарського трикутника» ЄС: Польщі, ФРН і Франції. Мета кожного із форматів – припинення вогню, виведення військ і техніки, звільнення заручників. Є втіленням інституту посередництва у міжнародному праві як мирного засобу розв'язання міжнародних спорів.

ФУНКЦІОНАЛІСТСЬКИЙ МЕТОД – метод інтеграції, який передбачає поетапну секторальну інтеграцію та її поширення з економічної на політичну сферу.

Х

ХАРТІЯ ПРО ОСОБЛИВЕ ПАРТНЕРСТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЄЮ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ – угода, підписана Президентом України Л.Д. Кучмою, Генеральним секретарем НАТО Х.Соланою та лідерами 16 країн – членів НАТО 9.07.1997 р. у м. Мадриді (Іспанія). Хартія набула чинності з моменту її підписання. Складається з 5 розділів, 19 статей. Документ регулює відносини України з НАТО та визначає політичні зобов'язання сторін на найвищому рівні і необхідність розвивати відносини особливого та ефективного партнерства з метою сприяння більшій стабільності і просуванню спільних демократичних цінностей у Центральній-Східній Європі.

ХВИЛІ МОБІЛІЗАЦІЇ – етапи планомірного переходу держави на функціонування в умовах особливого періоду та воєнного часу, котрих, згідно Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», може бути чотири. Перші три Х.м. відносять до часткової, а четвертий – до повної мобілізації. В умовах неоголошеної війни на Сході України, в країні у 2014 р. була оголошена часткова мобілізація та відбулися її три хвили. Враховуючи загострення ситуації, президентським указом передбачене проведення у 2015 р. ще трьох Х.м.

ХОЛОДНА ВІЙНА – глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його

союзниками з одного боку, та США, країнами Західної Європи і їх союзниками – з іншого, що тривала з середини 1940-х до початку 1990-х років, призвела до розпаду СРСР та переросла в сучасне протистояння між РФ та Заходом.

Ц

ЦЕНЗИ ВИБОРЧІ (*лат. censeo – роблю опис, перепис*) – встановлені законом умови, що обмежують допуск особи до набуття й здійснення виборчого права. Ц.в. регламентують активне виборче право (право голосувати) і пасивне (право бути обраним). Виділяють технічні (віковий ценз, осілість, громадянство, дієздатність, судимість, освітній, мовний, релігійний та ін.), охоронні (службовий, судимість за злочини проти держави, банкрутство й ін.) й дискримінаційні (становий, майновий, статевий, расовий, ценз національності) Ц.в. У деяких країнах упроваджені специфічні цензи – моральний, партійний, несумісності, невиборності тощо.

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ (*англ. digital diplomacy*) – один із різновидів публічної дипломатії, що передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації дипломатичних завдань. Для позначення поняття Ц.д. експертами Силіконової долини (США) була запропонована назва Дипломатія Веб 2.0. Метою Ц.д. є пояснення того, чому прийняте те чи інше рішення, до яких результатів воно призведе, як вплине на зовнішньополітичний процес. Завдяки Ц.д. відкривається доступ широкої громадськості до результатів діяльності традиційної дипломатії. Ц.д. покликана оперативно надавати адекватну інформацію, спростовувати некоректні відомості, підтверджувати відомості з офіційних джерел.

Ч

«ЧЕТВЕРТА ВЛАДА» (інша назва – «медіакратія», «інформаційна влада») – термін, що відображає силу й особливості впливу ЗМІ на суспільні процеси у демократичних країнах одночасно з іншими трьома владами – законодавчою, виконавчою та судовою. У демократичному суспільстві вплив ЗМІ на владні інститути через реалізацію функцій контролю та критики уряду зумовлюються їх провідною роллю у формуванні громадської думки й сприяє ефективності та демократизації державного управління, врахування якнайширшого спектра проблем і думок. Моделі сучасних демократій характеризуються залежністю урядів, політичних еліт, партій від політичних уподобань і вибору електорату і неможливі без використання інформаційних засобів з метою переконання та впливу на розум, почуття й емоції людей, їхню поведінку. Сила впливу ЗМІ на політичний процес виявляється і через маніпуляційні можливості, котрі можуть використовувати в інтересах панівного класу, окремих політичних сил і лідерів. Оскільки ЗМІ не беруть безпосередньої участі у прийнятті політичних рішень, то термін розуміється у переносному сенсі.

«ЧОРНИЙ ЛЕБІДЬ» (англ. *the black swan*) – непередбачувана аномальна подія, що стається всупереч очікуваним прогнозам і радикально змінює існуючий суспільно-політичний чи (та) економічний устрій. Поняття «Ч.л.» введене американ-

ським економістом ліванського походження Н. Н. Талебом. За нею будь-які катаклізми, що спричиняють злам і зміну існуючої суспільної, економічної та політичної парадигми не можуть бути передбачувані шляхом застосування наукових методів. Ознаки «Ч.л.»: 1) аномальність (оскільки ніщо в минулому його не віщувало); 2) потужна сила дії (значний вплив на існуючий світовий порядок); 3), знаходження обґрунтованої аргументації ситуації після того, як вона сталася. Прикладами «Ч.л.» політичній історії є: прихід А. Гітлера до влади, початок Другої світової війни, розпад СРСР, економічна криза 1987 р., теракти 11 вересня 2001 р. на території США і под. «Ч.л.» української політичної історії є анексія АР Крим Російською Федерацією у 2014 р.

Ш

ШЕНГЕНСЬКА УГОДА – договір «Про скасування паспортного митного контролю між країнами Європейського Союзу», первинно підписаний 14.06.1985 р. Бельгією, Нідерландами, Люксембургом, Францією, ФРН, Португалією та Іспанією. Ш.у. набула чинності 26.03.1995 р. Підписана в м. Шенгені (Люксембург). 15.03.2006 р. прийнято Шенгенський кодекс про кордони, що змінював Шенгенську конвенцію. Країни-підписанти Ш.у. погодилися поступово скасовувати контроль на спільних кордонах і запроваджувати свободу пересування для всіх громадян країн ЄС, які підписали цю угоду, ін. держав-членів і громадян третіх країн. Ці ж п'ять країн підписали 19.06.1990 р. Шенгенську конвенцію, у якій викладено заходи та гарантії щодо запровадження свободи пересування. Сьогодні Ш.у. діє у 26 країнах: Австрії, Бельгії, Данії, Фінляндії, Франції, ФРН, Ісландії, Італії, Греції, Ліхтенштейні, Люксембурзі, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Іспанії, Швеції, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Словаччині, Словенії, Угорщині, Чехії, Швейцарії. Усі країни Ш.у., окрім Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії та Швейцарії, є членами ЄС.

ШОВІНІЗМ (*від франц. chauvinisme*) – агресивна форма націоналізму, проповідь націоналістичної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

ШОКОВА ТЕРАПІЯ (*фр. choc – удар, поштовх, грец. therapeia – лікування*) – комплекс радикальних заходів, спрямованих на оздоровлення економіки, що порушують звичний перебіг господарських відносин, явищ і негативних наслідків, які їх супроводжують: інфляція, падіння зайнятості, позбавлення підприємств більшої частини оборотних коштів, катастрофічне зростання бідності, різке зниження рівня зобов'язань держави перед населенням та ін.

Ю

ЮНЕСКО – спеціалізована агенція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, яка випрацьовує ідеї, встановлює стандарти, збирає та поширює інформацію, сприяє міжнародному співробітництву в зазначених сферах. Заснована 16 листопада 1945 р. і налічує 191 члена та 6 асоційованих членів. Згідно з прийнятими ООН «Цілями тисячоліття», ЮНЕСКО має на меті зменшити вдвічі кількість гранично бідних людей, досягти загального поширення початкової шкільної освіти в усіх країнах, ліквідувати нерівність жінок в освіті. Україна є членом ЮНЕСКО з 12 травня 1954 р., а з грудня 1962 р. в Парижі функціонує Постійне представництво України при ЮНЕСКО. Метою співробітництва з ЮНЕСКО є зміцнення інтелектуального потенціалу країни та залучення його до загальносвітових процесів у гуманітарній сфері, а також використання в національних інтересах можливостей ЮНЕСКО та міжнародного досвіду в галузях її компетенції.

Я

ЯДЕРНА ЗБРОЯ УКРАЇНИ – ядерні боєприпаси та засоби їх доставки, які успадкувала Україна після розпаду СРСР. Станом на 1991 рік, Україна мала третій за розміром ядерний арсенал світу. Україна втратила ядерний статус 2 червня 1996 року.

ЯДЕРНЕ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ – принцип діяльності держав, що підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968), тобто неможливість передавати будь-кому ядерну зброю або інші ядерні вибухові пристрої, а також контролювати їх прямо чи опосередковано, жодним чином не допомагати, не заохочувати і не спонукати певну державу, що не володіє ядерною зброєю, до виробництва або придбання будь-яким іншим чином ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв. Згідно з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (п. 3 ст. IX), «державою, що володіє ядерною зброєю, є держава, яка створила і підірвала ядерну зброю або інший ядерний вибуховий пристрій до 1 січня 1967 р.».

Алфавітний покажчик

А

Абсолютизм 10
Автаркія 10
Автокефалія 10
Автономія 10
Автономія культурно-національна 11
Авторитаризм 11
Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу 11
Адміністрація військова 12
Акредитація 12
Акт проголошення незалежності України 12
Акція 12
Альянс 13
Амстердамський договір 13
Анексія 13
Анексія автономної республіки Крим та м. Севастополя 13
Анклав 14
Антикомунізм 14
Антитерористична операція (АТО) 14
Аншлюс 15
Апеляція 15
Арбітраж міжнарод-

ний 15
Аргумент 15
Армія 15
Асоціація 16
Асоційоване членство 16
Асоційовані з ЄС країни 16
Аспірант альянсу (аспірант НАТО) 16
Acquis communautaire 17

Б

Баланс сил 18
«Балканізація» 18
Безвізовий режим 18
Бездіяльність влади 19
Безпека 19
Безпека європейська 19
Безпека національна 19
Без'ядерна зона 19
Без'ядерний статус 20
Без'ядерний статус України 20
Біла книга 20
Біженці 21
Білінгвізм 21
Біпатриди 21
«Блакитна карта» 21
Блок військовий 21
Блок політичний 21

Болонський процес 22
Бреттон-вудська система 22
Бюрократизм 22

В

Валовий національний продукт 24
Велика держава 24
Визнання міжнародно-правове 24
Відносини Україна-ЄС 25
Відносини Україна-НАТО 26
Відповідальність конституційна 26
Відродження 26
Відродження національне 27
Віза 27
Візит державний 27
Війна 28
Військова дипломатія 28
Військовий переворот 28
Віртуальна держава 29
Вітчизна 30
Воєнна доктрина 30
Воєнний стан 30
Волонтерство 30

- Г**
 «Газова війна» 31
 Гармонізація законодавства 31
 Гегемонізм 31
 Гендерна демократія 32
 Генезис 32
 Генеральна асамблея ООН (ГА ООН) 32
 Генеральний секретар НАТО 33
 Геноцид 33
 Геополітика 34
 Геополітичний статус держави 34
 Геостратегія 34
 «Гібридна війна» 35
 Гітлеризм 35
 Глава дипломатичного представництва 36
 Глобалізація 36
 Глобалізм 36
 Гонка озброєнь 36
 Гордість національна 36
 Громадянство 37
 Громадянство Європейського Союзу 37
 Група світового банку 38
 Гуманітарна інтервенція 38
- Д**
 Двосторонній міжнародний договір 40
 Дебати політичні 40
 Девальвація 41
 Деескалація 41
 Демілітаризація 41
 Держава 42
 Декларація 42
 Декомунізація 42
 Делімітація кордонів 43
 Демаркація кордонів 43
 Демарш 43
 Демілітаризація 44
 Денонсація 44
 Депортація 44
 Де-факто визнання 44
 Де-юре визнання 44
 Децентралізація управління 45
 Діаспора 45
 Дипломат 45
 Дипломатична місія 45
 Дипломатична служба 46
 Дипломатія 46
 Дискримінація 47
 Договір про ЄЕС 47
 Договір про євроатом 47
 Договір про ЄОВС 47
 Договір про непошрення ядерної зброї 47
 «Донецька народна республіка» 48
- Е**
 Екзекватура 49
 Економічна і соціальна рада ООН 49
 Економічний і валютний союз 49
 Екстериторіальність 50
 Екю 50
 Ембарго 50
 Еміграція 50
 Есперанто 50
- Є**
 Євро 51
 Євроатлантична інтеграція 51
 Євроатлантичний безпековий простір 51
 Єврозона 52
 Євроклуб 52
 Єврокорпус 53
 Європа регіонів 53
 Європейська валютна система 54
 Європейська комісія 54
 Європейська міграційна політика 54
 Європейська рада 55
 Європейська політика суспільства 55
 Європейське співтовариство вугілля і сталі 56
 Європейське співтовариство з атомної енергії 56
 Європейське співтовариство 57
 Європейський банк реконструкції і розвитку 57

- Європейський інвестиційний фонд 58
Європейський курс України 58
Європейський парламент, Європарламент 58
Європейський союз 59
Європейський суд 59
Європейський фонд регіонального розвитку 60
Європейські угоди 60
Європол (європейська поліція) 60
Європоцентризм 61
Єврорегіон 61
Євроскептицизм 61
Євростат 62
Євроюст 62
Єдиний європейський акт 63
- Ж**
Женевський формат переговорів 64
Жорстка сила 64
- З**
Загальнонаціональний лідер 66
Загарбницька політика 66
Загрози безпеці 67
Закритість влади 67
Заморожений (тілючий) конфлікт 68
Західноєвропейський союз 68
- Засоби масової інформації 69
Зелена книга 69
Зелені 69
Збройні сили 69
Збройні сили ООН 70
Зв'язки з громадськістю 70
Зміна суспільного устрою 70
Зовнішній борг 71
Зовнішньоекономічна політика 71
Зовнішня політика 71
«Золотий мільярд» 71
Зона АТО 72
Зона вільної торгівлі 72
- І**
Іммігрант 73
Імміграція 73
Імпічмент 73
Імпортна квота 73
Індекс демократичності 73
Інститути європейського союзу 74
Інституціональний метод (підхід) 74
Інтеграція європейська 74
Інтеграція політична 75
Інтерпол 75
Інформаційна атака 75
Інформаційна безпека 75
Інформаційна війна 76
- Інфляція 76
Ісламофобія 77
«Ісламська держава» (ІДІЛ) 77
- К**
Карт-бланш 79
Квазідержавна 79
Коаліція 79
Колективна безпека 79
Колабораціоністи 79
Колективна безпека 80
Колоніалізм 80
Кольорові революції 80
Комісія Україна-НАТО 81
Комітет внутрішньої безпеки НАТО 81
Комітет регіонів 81
Комітети та робочі групи 82
Компліментарність 82
Комюніке 82
Конвенція 83
Конвергенція 83
Кондомініум 83
Консенсус 83
Конституціональний метод 83
Конституція 83
Консцієнтальна війна 84
Конфедерація 84
Конфініум 84
Конфлікт міжнародний 85

- Копенгагенські критерії 85
- Кордон 86
- Країна 86
- Країна-агресор 87
- Країна-провідник 87
- Ксенофобія 88
- Курс політичний 88
- Л**
- Латентний конфлікт 89
- Легітимність 89
- Летальна зброя 89
- Лібералізм 90
- Лідер 90
- Лідерство політичне 90
- Ліга 90
- Ліга арабських держав (ЛАД) 90
- Лімітроф 91
- Лобізм політичний 91
- Локальна війна 92
- Лояльність 92
- «Луганська народна республіка» (ЛНР) 93
- М**
- Маастрихтський договір 94
- Магриб 94
- Мажоритарна виборча система 94
- Майдан 94
- Маріонеткова країна (держав) 95
- Меморандум 96
- Метрополія 96
- Мирне співіснування 96
- Мирні договори 96
- Мирні засоби розв'язання міжнародних спорів 97
- Миротворчі сили ООН 97
- Митний союз 97
- Міграція населення 97
- Міжнародна ізоляція 98
- Міжнародна організація 98
- Міжнародне агентство з атомної енергії 99
- Міжнародне право 99
- Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) 99
- Міжнародний валютний фонд (МВФ) 100
- Міжнародний порядок 100
- Міжнародні санкції 101
- Міжнародні спостерігачі 101
- Міжурядова конференція 101
- Мілітаризація 102
- Мінімальна держава 102
- Міністерство закордонних справ України 102
- Мінський формат переговорів 103
- Мінські угоди (домовленості) 103
- Місія України при НАТО 104
- Місцевий прикордонний рух 104
- Міцне ядро 105
- «Модус вівенді» 105
- Монархія 105
- Мондіалізм 106
- Мораторій 106
- Мультикультуралізм 106
- М'яка сила 107
- Н**
- Наддержава 108
- Надзвичайний стан 108
- Наднаціональність 108
- Найбільшого сприяння режим 109
- Найманці 109
- Народна дипломатія 109
- НАТО 109
- Націоналізм 109
- Національна держава 110
- Невизнані держави 110
- Незалежність країни 111
- Нейтралітет 111
- Неолібералізм 111
- Неурядові організації (НУО) 111

Нова холодна війна 112
Нормандський формат 112

О

Обороздатність 113
Окупація 113
Омбудсмен 113
Опозиція 113
Опори Європейського Союзу 114
Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЕ) 114
Організація об'єднаних націй 115
Організація північноатлантичного договору 115
Офшорна зона 116
Охлократія 116
Очищення влади (люстрація) 117

П

Парафування 118
Парламентська асамблея ради Європи (ПАРЄ) 118
Партнерство заради миру 119
Патріотизм 119
Північноатлантична рада 119
Поглиблення 120
Політика 120
Політичний союз 121
Придулок політичний 121

Превентивна дипломатія 121
«Прозорі кордони» 121
Пролонгація 121
Протокол 121

Р

Рада безпеки ООН 123
Рада (міністрів) ЄС 123
Рада Європи 123
Расизм 123
Ратифікація 124
Ревальвація 124
Репатріація 124
Республіка 124
Римський клуб 124
Римські договори 125

С

Саміт 126
Самоврядування 126
Сателіт 126
Світова організація торгівлі 126
Світовий банк 127
Сепаратизм 127
Сепарація 127
Система міжнародних відносин 127
Спеціалізовані установи ООН 128
Співдружність незалежних держав (СНД) 128
Спільна дія 128
Спільна зовнішня політика і політика безпеки 128

Спільний ринок, єдиний внутрішній ринок 129
Столиця 129
Субсидіарність 129
Суверенітет 129

Т

Тероризм 130
Тимчасовий переселенець 130
Тимчасово окупована територія України 131
Титульний етнос 131
«Тітушки» 131
Тоталітаризм 132
Точкові санкції 132
Тран'європейські мережі 132
Транскордонне співробітництво 133
Транснаціональна терористична мережа 134
Транснаціональні корпорації (ТНК) 134

У

Угода про асоціацію України з ЄС 135
Угоди про асоціацію 135
Україно-російська війна 136
Ультиматум 136
Унітарно-децентралізована держава 136

Уряд політичний 137
Уряд тимчасовий 138

Ф

Федералізм 139
Федерація 139
Формати міжнародних переговорів (конфлікт в Україні) 139
Функціоналістський метод 140

Х

Хартія про особливе партнерство між

Україною та організацією північноатлантичного договору 141

Хвилі мобілізації 141
Холодна війна 141

Ц

Цензи виборчі 143
Цифрова дипломатія 143

Ч

«Четверта влада» 144
«Чорний лебідь» 144

Ш

Шенгенська угода 146
Шовінізм 146
Шокова терапія 147

Ю

Юнеско 148

Я

Ядерна зброя України 149
Ядерне нерозповсюдження 149

Навчальне видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Термінологічний словник-довідник

Видання 2-е, із змінами та доповненнями

Укладання: І.В. Артьомов

*Комп'ютерне верстання та
дизайн обкладинки: Р.Кокіна*

Коректура: Л.Середа

Технічна редакція: Я.І. Чижмодій

Підписано до друку 10.11.2021. Гарнітура Neuristica. Формат 60x84/16.
Ум.друк.арк. 9,3. Зам. № 64. Наклад 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено та видруковано:

ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5040 від 21.01.2016 р.

Видавництво УжНУ «Говерла»: 88000, м. Ужгород, вул. Капітул на, 18.

Свідоцтво Серія 3т № 32 від 31 травня 2006 року

A86   **Актуальні проблеми зовнішньої політики України: термінологічний словник-довідник**/ уклад.: І.В. Артьомов. Ужгород: УжНУ, РІК-У, 2021. 160 с.

ISBN 978-617-7825-53-0

Термінологічний словник-довідник є складовою частиною навчально-методичного комплексу з дисципліни «Актуальні проблеми зовнішньої політики України».

У виданні, адаптованому до вимог навчальної дисципліни, зібрано та впорядковано близько 400 термінів, що стосуються її проблематики.

Стане в нагоді студентам, аспірантам, викладачам, а також усім, хто цікавиться актуальними проблемами зовнішньої політики України на сучасному етапі розвитку держави.

УДК 327 (038)

Educational edition

**ACTUAL PROBLEMS OF
FOREIGN POLICY OF UKRAINE**

Terminological dictionary

2nd edition, with changes and additions

Conclusion: I. Artyomov

*Computer typesetting and
cover design: R. Kokina*

Proofreading: L. Sereda

Technical edition: Y. Chizhmodiy

Signed for printing 10.11.2021. Font Heuristica. Format 60x84/16.
Order № 64. Number of copies 100.

Layout is prepared and printed by: RIK-U,
88000, Uzhhorod, Haharina street, 36
Certificate of the subject of publishing ДК №5040 21st January 2016

Uzhhorod National University Publishing House «Hoverla»
88000, Uzhhorod, Kapitulyna street, 18.
Certificate Series 3m № 32 31st May 2006

A86   **Actual Problems of Foreign Policy of Ukraine: terminological dictionary** / Conclusion: I. Artyomov. Uzhhorod: Uzhhorod National University, RIK-U, 2021. 160 p.

ISBN 978-617-7825-53-0

The terminological dictionary is an integral part of the educational and methodical complex on the discipline «Actual problems of foreign policy of Ukraine».

The publication, adapted to the requirements of the discipline, collects and organizes about 400 terms related to its issues.

It will be useful for students, graduate students, teachers, as well as anyone interested in current issues of foreign policy of Ukraine at the present stage of development of the state.

УДК 327 (038)